

Аҳмаджон ЧОРИЕВ

**СОҶИБҚИРОН АМИР ТЕМУР
ҲАЁТИДАН ЛАВҲАЛАР**

Қарши
«Насаф» нашриёти
2004

Истиқлол боис улуғ Соҳибқирон Амир Темур бобо-
миз ҳаёти ва ижоди , фаолияти, жаҳон давлатчилигига
қўшган улкан ҳиссаси атрофлича ўрганила бошланди.

Тарихчи олим, профессор Аҳмаджон Чориевнинг
ушбу китобида ҳам Амир Темур ҳаётининг айрим
қирралари янги маълумотлар, халқ оғзаки ижоди
манбалари асосида қизиқарли тарзда ёритилган.

Ушбу китоб ўқувчилар, талабалар, тадқиқотчилар,
умуман кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир: Абдиолим Эргашев

Муҳаррир: Темирпўлат Тиллаев

Қарши Давлат университети Илмий
Кенгашининг 2004 йил 2 июл қарорига асосан чоп
этишга тавсия қилинган

Ў 4702620201-260
376(07)2004 260-2004

© А. Чориев 2004 йил.

ISBN 5-7323-0505

Муқаддима

Ватан ва миллат халоскори Амир Темур ҳақида билимимиз борган сари бойиб бораётганлигини алоҳида таъкидлаш ўринли бўлур эди. Инсоф юзасидан айтиладиган бўлса, бу билиш нисбати хорижнинг Соҳибқирон тарихига оид тўплаган илмий хазинаси кўлами олдида ҳали жуда заиф. Бироқ, Мустақилликнинг 13 йили яқинлашаётган шу кезларда, қисқа фурсатда собиқ Шўро истибдоди даврида улғу бобокалонимизнинг, шунингдек, юртимиз кечмишининг телба-тескари, оёғи осмондан қилинган тарихини ҳақ йўлга буриш, таъна ва маломатлардан, ҳақоратлардан софлаш бобида мислсиз ютуқларга эришилганлиги ҳам бор гап.

Олимларимиз миллатимиз отаси, туркий давлатчиликни юқори поғонага кўтара олган Амир Темур ва темурийлар даври тарихи, маданияти, ҳарбий маҳорати, иқтисодиёти, илм-фани, қадрияти, таълим тизими ва ҳ. лар борасида тинимсиз изланишларда давом этаётганлиги жуда қувонтирарли ҳолдир. Айниқса, кам ўрганилган Амир Темур ёшлиги, халқ оғзаки ижодида Соҳибқирон сиймосининг акс этиши, форсий «Темурнома»лар, ривоятлар, латифалар тадқиқотлар доирасига кириб бораётганлигининг аҳамияти бўлакчадир.

Тарих фанлари доктори Аҳмаджон Чориевнинг «Соҳибқирон Амир Темур ҳаётидан лавҳалар» китоби ҳам шу маънода ўзига хос қиммат касб этади. Мақолалар мажмуаси бўлган асарда эътиборни тортадиган, моҳият нуқтаи назаридан янгиликка даҳлдор деғулик лавҳалар

босим. Жумладан, «Сирли хазина», «Пир дуоси ижобат» «Оқсарой ҳақида ривоятлар», «Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати» сингари лавҳалар диққатта лойиқ. Уларда имкон даражасида изланиш, янги, тарихан теша тегмаган фикрлар ўртага ташланади. Шунингдек, Амир Темур ҳақида ривоятлар, улуг Соҳибқирон билан боғлиқ дostonлардан олинган парчалар эса буюк бобомизнинг халқ қалбидан мустаҳкам ўрин олганини кўрсатадига Жаҳонгирнинг фазилатлари- адолат- парварлиги, мардлиги, тангилиги, юртсеварлиги, эл дарди, қувончи билан яшаши, илм-фан аҳлига гамхўр, раҳнамолигини акс эттиради.

Айрим жузъий нуқсонлардан қатъий назар, «лавҳалар» китобхон диққатини тортади, деб умид билдириш мумкин.

*Поён Равшанов,
ҚаршиДУнинг фахрий профессори*

Ушбу китобни Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг шонли 13 йиллиги ҳамда қадимий ва ҳамisha навқирон Қарши шаҳрининг 2700 йиллигига бағишлайман.

Муаллиф

ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВ АМИР ТЕМУР ҲАҚИДА

... Амир Темурнинг тарихий хизмати яна шундан иборатки, унинг ҳаракатлари туфайли Осиё ва Европа давлатлари тарихда биринчи марта жуғрофий-сиёсий маконда эканликларини ҳис этди...

Буюк стратег, моҳир сиёсатчи, эскирган ижтимоий муносабатларнинг қатъий ислоҳатчиси, савдо - сотиқ, хунармандчилик ва маданиятнинг ҳомийси бўлган Амир Темур « Қонунлар ва урф-одатларга асосланган» давлатни барпо этди.

Мамлакатимиз истиқлолга эришгач, Амир Темур шахси яна Ватан ва миллат тимсолига айланди. Истиқлолимизнинг ҳар бир тадбирида, мустақил давлатимизнинг ҳар бир қадамида ул буюк зот руҳи бизга ҳамроҳу ҳамнафас бўлиб бормоқда.

Ҳаммамиз яхши биламизки, тарихда машҳур жаҳонгирлар кўп ўтган. Лекин айтинг, дунёнинг қайси ерида, қайси замонда Амир Темурдек буюк саркарда, Амир Темурдек буюк

давлат арбоби, Амир Темурдек илм-фан, маданият ва руҳоният ҳомийси бўлган...

Амир Темур- бизнинг шаън-шавкатимиз, гурур- ифтихоримиздир.

Шавкатли аждодимизнинг ўлмас хизматлари шундаки, у мураккаб тарихий шароитда халқнинг бошини қовуштира билди. Истилочиларга қақшатғич зарба бериб, Туркистон заминидан илк бор истиқлол байроғини баланд кўтарди. Пароканда мамлакатлар, эллар, элатларни бирлаштириб, марказлашган қудратли салтанатни тузди.

Адолат кучда эмас, куч адолатдодир деган шиор Амир Темур салтанатининг барча ҳудудларида бирдай амал қилиб, ахлоқий -маънавий мезонга айланди.

Амир Темур ҳаётининг мазмуни бетакрор фаолиятининг асосий маъноси - Ватан озодлиги, Ватанга муҳаббат деган олий қадриятлардан иборатдир.

Соҳибқирон бобомизнинг руҳияти истиқлол ва ҳурлик, эркинлик ғоялари билан табиий ва гўзал бир тарзда уйғунлашиб кетган. У ҳатто умрининг сўнгги онларида ҳам зурриёдларига қарата « Истиқлол билан мулки миллат, лашкар ва раъиятни бошқарингиз» деб васият қилган.

Ҳамиша эл ғамини, юрт ғамини ўйлаб яшаган соҳибқирон ёвлар оёғи остида топталган ўлкани дунёнинг энг қудратли салтанатига айлантирган эди...

Яна бир бор таъкидламоқчиманки, кимки ўзбек номини, ўзбек миллатининг куч- қудратини, адолатпарварлигини, чексиз имкониятларини, унинг умумбашарият ривожига қўшган ҳиссасини, шу асосда келажакка ишончини англамоқчи бўлса, Амир Темур сиймосини эслаши керак.

Амир Темур шахсини идрок этиш-тарихни идрок этиш демақдир.

Амир Темурни англаш - ўзлгимизни англаш демақдир.

Амир Темурни улуғлаш- тарих қаърига чуқур иддиз отган томирларимизга, маданиятларимизга, қудратимизга асосланиб бутюк келажакимизга ишончимизни мустаҳкамлаш демақдир.

Амир Темур бизнинг фаҳримиз, ифтихоримиз, гуруримиз!

**«Маънавий юксалиш йўлида» Тошкент,
«Ўзбекистон» нашриёти, 1998 йил**

*Биз ким -мулки турон, Амир Туркистонмиз.
Биз ким-миллатларнинг энг қадими ва энг
улуғи туркнинг бош бўғинимиз.*

Амир Темур

ҲАЗРАТИ СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР КЎРАГОННИНГ ТУФИЛИШИ ҲАҚИДА¹

Тарихчиларнинг ёзишича, Амир Темурнинг отаси Амир Тарағай Баҳодир Шаҳрисабз вилоятида яшаган. Амир Тарағай Баҳодир Бухородан Тегина бегим исмлиқ қизни бир шайх даргоҳидан хотинликка олган. Тарағай Баҳодир-нинг биринчи хотинидан фарзанди бўлмаган. У киши Бухоро подшоҳи Баёни Қулихон амри билан Шаҳрисабзга ҳоким бўлган. Уша замонда ағон деган миллат бостириб келиб Кошғарни олган. Кошғар Бухорога тобеъ бўлиб, хирож тўлаб турар экан. Баёни Қулихон Амир Тарағай Баҳодирни Кошғарга юборади. Тарағай Баҳодир Тегина бегимни катта хотинига топшириб Кошғарга жўнаб кетади. Бир оқшом Айғун хотун туш кўради. Тушида ой осмондин ерга тушиб Тегина бегимни ёқасидан кириб, енгидан тушиб, яна осмонга чиқиб етти бўлак бўлиб, етти тарафга кетди. Айғун хотун бу тушидан кўп хавотир бўлади. Отасидан қолган бир гуломи бор эди ўшанга: «Сен Самарқанд шаҳрига боргин, Сулук ота деган киши бор экан, дунёни ҳамма асрорини

¹ Ушбу мақола « Китоби Темурномаи форси» (муаллифи мисрлик Саид Миршариф) асари асосида тайёрланди.

биладиган одам экан, мани тушимнинг таъбирини ўша одамдан сўраб келгин», - деди. Фулом Самарқанд шаҳрига бориб, навбат олиб бир кеча - кундуздан кейин Сулук ота олдига кириб Айгун хотиннинг тушини баён қилади. Сулук ота: «Оллоҳ 735 санада фарзанд беради. У Соҳибқирон жаҳонгир бўлади. Менинг гумонимча, ўша фарзанд Тарағай Баҳодирнинг иккинчи хотинидан, яъни Тегина бегимдан пайдо бўлади, рубъи маскунни, яъни етти иқлимни олади», - дедилар. Фулом келиб бу воқеани Айгун хотунга айтти. Айгун хотун кўп хафа бўлиб гуломни чақириб: «Тегина бегимни олиб кетиб, бир найранг билан ўлдиргин», - деди. Фулом Айгун хотунга кўп насиҳат қилди, Айгун хотун рози бўлмади. Ахийри гулом Тегина бегимни қатл этишга рози бўлиб, Тегина бегимга «Сизни Бухорога олиб бораман, отангиз касал экан, сизнинг келишингизни тайин қилган» деб яранч билан олиб кетди. Бир қанча йўл юриб бир чоҳни лабига келди. Фулом билан бирга иккита канизак ҳам бор эди. Фулом икки кинизакни қатл қилди. Тегина бегим бечора кўп тавалло қилди. Фуломга: «Эй бобо менинг қатлимдан нима ҳосил бўлади. Қорнимда олти ойлик болам бор, унинг гуноҳи нима бўлади?» - деди. Фулом: «Ўша боланг сабаби билан сани ўлдираман, чунки у жаҳонгир бўлади», - деди. Фулом шамширини қўлига олиб Тегина бегимни ўлдираман деганда Тегина бегим ўзини чоҳга ташлади. Фулом чоҳнинг лабида турган эди, ҳаводан яшин олов пайдо бўлиб гуломни куйдириб кетди. Тегина бегим унинг қазабидан омон топди, аммо чоҳдан чиқа олмади. Чоҳда сув йўқ эди. Бир чўпон келиб сув оламан

деб чоҳга арқон ташлади, Тегина бегим арқонга осилиб чиқди. Чўпон қараса, бир чиройлик хуштарҳ аёл чоҳдан ишга осилиб чиқди. Чўпон Тегина бегимдан кимлигини сўради. Тегина бегим: «Ман имоқия аҳлидан бўламан. Кечаси бу ердан ўтиб борар эдим, билмасдан чоҳга тушиб кеттим», - деди. Шунда чўпон куйиб ётган гуломнинг жасадини сўради. Тегина бегим: «Бу мани эрим эди яшин уриб ўлди» деди. Аёлнинг хуснини кўрган чўпоннинг шаҳвати ғалаба қилиб Тегина бегимга қўл узатди. Тегина бегим Оллоҳи таолога бир неча бор муножот қилди. Муножоти Оллоҳга етиб араб шакли одам пайдо бўлди, воқеани сўради, Тегина бегим воқеани баён қилди. Араб шакли одам чўпонга дўқ қилди. У: «Эй малика, сен менинг ҳамширам қаторидасан. Мани Амири Жоку барлос дейдилар. Бу чўпон менинг чўпоним. Сен мени фарзандларим қаторидасан, мени уйимга боргин, сани фарзандларим иззат-икром билан қабул қилсин. Ундан кейин сенинг хешу-қраболарингни топиб бераман», - деди. Амири Жоку барлос Тегина бегимни олиб келиб хотинига топширди. Ул вақтда Тегина бегимни тўлғоқ тутиш вақти яқин эди. Чоршанба оқшоми шаъбон ойининг 25 кун сичқон йили 735 санада Амир Темур туғилди. Саратон куёши биринчи даражада эди.

Ровийларнинг ривоятига кўра, тўртинчи осмонда етти юлдуз бор, қачонки бу етти юлдуз саратон ойида Жадий буржигга кириб бир жойга тўпланса ва ўша вақтда фарзанд туғилса, унга то ўлгунича ҳеч қандай хавф-хатар йўқ, чунки шу вақтда Оллоҳи таоло дунёни офарида қилган. Соҳиби тарихи Амир Темур Шарифи Яздий айтадики: «Уч фарзанд шу вақтларда туғилган.

Биринчиси, ҳазрати Искандар, иккинчиси Ҳазрати Муҳаммад, саллолоҳу алайҳи васаллам, учинчиси, ҳазрати Амир Темур Соҳибқирон.

Темур туғилгач Амири Жоку барлос унинг тарбиятига машғул бўлди.

Амир Темур олти ойлик бўлганда Соҳибқирон туғилгани барча иқлимларга овоза бўлди. Бир куни Туркия подшоси овга чиқди. Тоғда бир гор кўринди. Ўша горга кириб кўрса, шу гор ҳазрати Искандарнинг туғилган жойи экан. Ўша горда бир лавҳ бор экан. Унда: «Ҳазрати Муҳаммад саллолоҳу алайҳи васаллам туғилганларидан 800 йил ўтгандан сўнг бир бола дунёга келади ва у етти иқлимни олади, Туркия подшоси ҳам унинг қўлига асир тушади. Бу лавҳ Арасту ҳақимнинг хатидур», - деб ёзилган экан.

Туркия подшосининг хизматида Абу Мафохир номли ҳақим бор эди. У: «Мен бу йил қуръа ташлаб билдимки, Маворауннаҳр мамлакатига бир бола дунёга келади. Ўзи мўғул наслидан бўлиб, унинг лақабини Искандари соний дейдилар» деди. Бу сўзни Рум подшоҳи эшитиб, Бухоро подшоҳи Баёни Қулихонга нома ёзиб, Абу Мафохир ҳақимни кўп тухфа ва ҳадя билан жўнатди. Ўша болани топиб ўлдиришни унга тайинлади.

Чақмиз номли ҳақим бор эди. У ўз вилоятидан Бағдод шаҳрига борди. Бағдод мамлакатининг подшоҳи Дилшод деган хотин киши эди. Чақмиз ҳақимнинг келганини эшитиб, уни саройга таклиф қилди. Чақмиз ҳақим: «Бу оқшом Бағдод қасри ағнаб кетади, шу сабабли мен саройга бормаيمان», - деди. Дилшод хотин бу башоратни қабул қилмади. У: «Қаср ҳафт жушдандур, ағанамайди», - деди. Иттифоқо ярим

кечада қаср ағнаб кетди. Дилшод хотин Чақмиз ҳакимни чақиртириб «Бу воқеани қандай тушунуш керак?» деб сўради. Чақмиз ҳаким: «Бу оқшом Маворауннаҳр мамлакатада бир гўдак таваллуд топди. Шу сабабли қаср вайрон бўлди», - деди. Дилшод хотин у боланинг аҳволидан савол қилди. Чақмиз ҳаким: «Бу гўдак санга мусаллат бўлади, яъни сани юртингни олади», - деди. Дилшод хотин Чақмиз ҳакимни ўша болани ўлдириш учун Ироқдан Бухорога юборди.

Эрон подшоҳи шоҳ Шужоъ бир оқшом туш кўрди. Тушида офтоб осмондин Маворауннаҳрга тушибди. Ҳакимдан: «Бу қандай воқеа?», - деб сўради. Ҳаким: «Маворауннаҳрда соҳибқирон таваллуд топди, у рубъи маскунни олади?», - деди. Шоҳ Шужоъ бу ҳакимни болани ўлдириш учун элчи қилиб Бухорога юборди.

Ҳиндистон подшоси малика Раъно ҳам ҳакимлардан, соҳибқирон дунёга келганлигини билиб, у ҳам бир ҳакимни болани ўлдириш учун элчи қилиб Бухорога юборди.

Соҳибқиронни ўлдириш учун Фарангистондан элчи келди.

Ўрис мамлакатидан ва Хитойдан ҳам элчилар болани ўлдириш мақсадида Бухорога келдилар.

Жами етти мамлакатдан етти элчи Бухорога келди.

Бухоро подшоҳи элчиларнинг барчаларини қабул қилди. Мусулмон мамлакатдан келган элчиларни ўнг томонига, қолган элчиларни чап томонига жойлаштирди. Элчилар подшоларидан олиб келган номаларини Бухоро подшосига топширдилар. Номаларнинг барчаси бир хил мазмунда бўлиб қуйидаги сўзлар ёзилган эди:

«Бухоро подшоҳи Баёни Қулихон. Сизга маълум бўлсинки, сизнинг вилоятингизда бир гўдак таваллуд топганига олти ой бўлди. Бу бола катга бўлгач, Соҳибқирон бўлиб барча мамлакатларни олади. Бу болани топиб ўлдиришга ёрдам кўрсатасиз деган умиддамиз». Подшо Ҳазрати эшонга юзланди. Ҳазрати эшон айттиларки, «Оллоҳ томонидан болани тақдирига Соҳибқирон бўлиш ёзилган бўлса, буларнинг барча уринишлари бекор кетади». Шу сўзларни айтиб ҳазрати эшон Самарқандга жўнаб кетти. Подшо элчилардан: «Бу боланинг аҳволи сизларга қандай маълум бўлди?»-деб сўради. Элчилар: «Ушбу йил туғилган болаларни бир назардан ўтқарайлик»,- дедилар. Подшо элчиларни масжиди жомеъга жам қилиб: «Ушбу йил туғилган болаларни ичидан соҳибқирон чиқади. Биз ўша болани саройда олиб қолиб ўз тарбиямизга оламиз. Шунга кўра ушбу йилда туғилган болаларни масжиди жомеъга олиб келинглар»,- деб Бухорога жар солдирди. Бухоро шаҳридаги барча гўдакларни назардан ўтказдилар, қуръада кўринган нишона чиқмади. Ҳар бир болага бир сиқимдан олтин бердилар. Элчилар подшоҳга: «Буларнинг ичида у бола йўқ. Лекин бизга маълумки, у бола сизнинг қаламравингизда, яъни сизнинг мамлакатингиздадур»,- дедилар. Подшонинг Сирож Қамарий деган вазири бор эди. Шу вазирни элчиларга кўшиб: «Буларга мамлакатнинг барча жойини кўрсат»,-деди. Элчилар Самарқанд, Хўжанд, Ҳисор ва Шаҳрисабзни тафтишдан ўтқардилар, боланинг нишонаси чиқмади. Элчилар яна қуръа ташлаб боланинг нишонасини Амир Жоку барлоснинг юртидан топдилар. Улар Амир Жоку барлоснинг юртига келдилар. Амир Жоку барлос уларни кўп

зиёфат қилиб эъзозлади. Сўнгра элчилар мақсадни тушунтирдилар. Амири Жоку барлос: «Ман аввал аҳли аёлимни сизларнинг назарларингиздан ўтқарай», - деди. Чиқиб элчиларнинг мақсадини Тегина бегимга айтди. Тегина бегим билдики, элчилар унинг боласини излаб келишган. Тегина бегим шу кеча тушида бухоролик шайхул аъламни кўрган эди. Шайхул аълам унга «Тургин, болангни олиб Бухорога боргин, бўлмаса болага қазои муаллақ рўй бериши мумкин», - дедилар. Тегина бегим бечора боласини қўлига олиб кечаси Бухорога қараб равона бўлди. Оллоҳи таолонинг қудрати ва ҳазрати шайхнинг кароматлари билан бир нафасда Бухорога етиб келди. Бориб ҳазрати шайхнинг хонақоларига кирди. У ерда бир сандиқ бор эди. Тегина бегим сандиқнинг орқасига яширинди.

Элчилар: «Амир Жоку барлос бу болани қочирди», - деб ўйлаб ундан «Нега болани қочирдинг?», - деб сўрадилар. Амир Жоку барлос қасам ичиб: «У бир бегона заифа эди. Менинг уйимда яшаб турган эди. Қочиб кетибди», - деди.

Элчилар яна қуръа ташлаб Бухородан нишона топдилар. Бухородаги ҳазрати шайхни мазорларига келдилар. Тегина бегимнинг ушбу хонақода эканлигини билдилар. Саким бечора йиглаб: «Эй Оллоҳ бу гўдакни ўзинг асрагин», - деб нола қилар эди. Элчилар Баёни Қулихонга хабар бердилар. Подшо келди. Ҳукамолар заифа боласи билан хонақода эканлигини айтдилар. Сўнгра Тегина бегимга: «Хонақодан чиқ, биз сенга тегмаймиз, бизга фақат бола керак», - дедилар. Тегина бегим чиқмади. Ҳукамолар ўзлари киришга аҳд қилдилар. Аввал Эрон ҳакими кирди. Яқин бориб болани онасининг қўлидан оламан

деганида осмондан тиг пайдо бўлиб, ҳақимнинг бошини кесиб ташлади. Ироқ ҳақими кирди. Яна ўша тиг пайдо бўлиб, унинг ҳам боши кесилди. Ҳрис ҳақими кирди. Унинг ҳам боши кесилди. Фарағ ҳақими кириб, болага яқин бормасдан, қайтиб чиқди. Ҳинду ҳақими унга таъна қилиб, уни қўрқоқликда айблади. Сўнгра ўзи кирди, унинг ҳам бошини тиг кесди. Туркиядан келган ҳақим кирди, яна тиг пайдо бўлиб, унинг бошини танидан жудо қилди. Хитой ҳақими ўлимдан қўрқиб кирмади. У: «Ман кофир бўлсам ҳам, сезиб турибманки, бу авлиёнинг қабри тепасида малоикалар бор. Бу тиг малоикаларнинг тигидур. Аммо фаришталар итдан қочади, шунинг учун хонақога ит билан кирамиз» деди. Ит билан кириб Тегина бегим бечорани боласи билан олиб чиқдилар. Қоронғи туша бошлаган эди. Баёни Қулихон: «Кун кеч бўлиб қолди. Эрта тонгда болани қатл қиламиз», - деди. Ўша оқшом Баёни Қулихон шайхнинг қабрларини бош томонида ётди. У туш кўрди. Тушида шайх: «Эй Баёни Қулихон, ман сани подачиликдан подшолик даражасига чиқардим. Бечора Тегина бегим биздан паноҳ сўради. Уни боласи билан Амир Жоку барлосга бергин, Занжирсаройга олиб борсин. Сан кофирларнинг гашига кирмагин.» -, дедилар. Бўлғуси Амир Соҳибқирон ўлимдан омон қолди. Эрталаб подшо Амир Жоку барлосни чақиртириб Тегина бегимни боласи билан унга топширди. Тирик қолган икки ҳақим ўз юртларига қайтдилар, лекин йўлда ўлим топдилар.

Ровийларнинг ривоятларига кўра Темур 12 йил Амир Жоку барлоснинг қўлида тарбия олди. У болани ўз фарзандларидан ҳам яхши кўриб тарбият қилди. Амир Жоку барлос бу бола

Тарағай Баҳодирнинг ўгли эканлигини билмас эди. Аммо тарихнинг гувоҳлик беришича, Амир Тарағай Баҳодир Амир Жоку барлос билан қариндош бўлган. Тарағай Баҳодир Кошғарни озод қилгач, бир оқшом туш кўрди. Тушида шайх унга: «Эй беҳабар, сенинг ўглинг 12 ёшга кирди. Сен бу ерлар-да нима қилиб юрибсан», - дедилар. Тарағай Баҳодир уйғониб эрталаб йўлга тушди. Шаҳрисабзга келиб катта хотинининг олдига кирди. Қараса хотинининг кўзи кўр, тили гунг, ўзи девона бўлиб қолган. Хотинини даволатиш учун табиб излади. Иттифоқо, маълум бўлдики Занжирсаройда Амир Жоку барлоснинг даргоҳида бир табиб аёл пайдо бўлибди. Касал хотинини олиб Занжирсаройга Амир Жоку барлоснинг хузурига келди. Йўлда бир дарахтнинг тагида иккита бола ухлаб ётарди. Атрофда қўй-қўзилар ўтлаб юрибди. Болалардан бирининг кўксига бир илон кулча бўлиб турибди. Бола уйғониб илоннинг калласини тишлаб, узиб ташлади. Бу Темур эди. Тарағай Баҳодир ҳайратда қолиб, келиб кўришди. Боладан «Кимнинг боласи бўласан», -деб сўради. Бола «Ман Амир Жоку барлоснинг боласи бўламан»,-деди. Болани етаклаб Амир Жоку барлоснинг қошига келиб, бола билан бўлган ҳодисани гапириб, ҳайрон қолганлигини айтди. Амир Жоку барлос: «Мен бу боланинг кўп ишларини кўриб ҳайрон қолганман»,-деди. Сухбатдан сўнг хотинининг касаллигини баён қилди. Амир Жоку барлос: «Эй биродар, менинг қўлимда бир бегона хотин бор. Шу кўп тоату ибодат қилганидан сўнг табиблик илмига эга бўлди. Хотинингизни шу аёлга бир кўрсатинг», деди. Тарағай Баҳодир хотинининг қўлидан ушлаб олиб кирди. Тегина бегим: «Эй бобо, нима

истагингиз бор?»,-деб сўради. Тарағай Баҳодир хотинининг дардини айтди. Тегина бегим хотинни таниб: «Хотинингиз бир оғир гуноҳ иш қилган экан, агар гуноҳига иқрор бўлса, тузалади»,- деди. Айғун хотин ноилож қилган гуноҳига иқрор бўлди. Сўнгра Тегина бегим дуо қилди, Айғун хотин барча дардларидан қутулиб тузалди. Тегина бегим Темурнинг қўлидан ушлаб Тарағай Баҳодирга: «Мана бу бола сизнинг ўғлингиз, мен хотинингизман», - деди. Тарағай Баҳодир хотини ва ўғли билан кўришиб, сўнгра уларни олиб Шаҳрисабзга жўнади.

ПИР ДУОСИ ИЖОБАТ

Бўлғуси Соҳибқирон ўзининг қўлга киритган барча зафарларини пиру устозлари шайх Шамсиддин Кулол ва Сайид Барака номлари билан боғланган эди. Кейинчалик Амир Темур: «Мен нонларни эҳтиёт қилдим, бу менга Аллоҳ ато этган барокатнинг бошланиши эди», -деб хотирлаган эди.

Шарофуддин Али Яздийнинг ёзишича, Мир Сайид Барака 1370 йили Амир Ҳусайн билан учрашади. Амир Ҳусайн эса унинг ҳурмат-иззатини жойига қўймайди. Бундан ранжиган Сайид Амир Темурга мурожаат қилиб, унга ноғора ва байроқ ҳадя этади. Жаҳонгир уни иззат-икром билан қабул қилиб, барча истакларини бажаради. Шундан сўнг Амир Темур билан Сайид Барака ўрталарида бир-бирларига нисбатан теран ҳурмат ва самимий дўстлик юзага келади. Жаҳонгир Мир Сайид Бараканинг маслаҳат ва ўғитларига доимо кулоқ солган. Масалан, 1383 йили Амир Темурнинг синглиси вафот этади, бундан қаттиқ қайғурган Соҳибқирон тушқунликка тушади, давлатни бошқариш ишларидан ҳам кўнгли совийди. Шунда Мир Сайид Барака бошлиқ бир гуруҳ дин аҳли унинг кўнглини кўтардилар ва давлатни бошқариш ишларини давом эттиришни сўрайдилар. Пирнинг ўғитларидан тўғри хулоса чиқарган Амир Темур яна қаддини тиклаб, давлат бошқарувига фаол киришади.

Мир Сайид Барака Амир Темур 1391 йили Олтин Ўрда ҳукумрони Тўхтамишга қарши

жангга отланганида ҳам кўп дуолар қилган. Ибн Арабшоҳ бу жанг билан боғлиқ қизиқ бир воқеани шундай тавсифлайди: «Темур кўшинлари билан Тўхтамиш кўшинлари ўртасида шиддатли жангда мўғулларнинг қўли балан кела бошлади. Шу маҳал жанг майдонида Мир Сайид Барака пайдо бўлади, кайфияти бузилган Темурга таскин беради ва отдан тушиб, кафтига бир ҳовуч майда тошларни олиб яна отга минади-да, қандайдир дуоларни пичирлаб, «ёғий қочди» деб бақиради ва тошларни душман томонга қараб сочади. Амир Темур ва унинг лашкарлари ҳам «ёғий қочди» дея ҳайқириб душманга ташланади. Шу тариқа Тўхтамиш бошлиқ мўғул кўшинлари тор-мор келтирилди».

Мир Сайид Барака билан Амир Темур сўнгги бор 1403 йили Озарбайжоннинг Қорабоғ деган жойда учрашишади. Амир Темур Сайид Баракани кутиб олиш учун чодиридан чиқади ва иккаласи бир-бирларини кучоқлаб, узоқ вақт йиғлайдилар. Чунки Сайид Барака Темурга унинг суюкли набираси Муҳаммад Султоннинг ўлими муносабати билан таъзия билдиришга ҳали улгурмаган эди.

Али Яздийнинг қайд этишича, 1404 йили Амир Темур Қорабоғда қишлаб турганда Сайид Барака оғир касал бўлиб, оламдан ўтади. Соҳибқирон бу воқеадан қаттиқ қайғуради ва улуғ Сайидни Андихўйга вақф этмоқни буюради. Бу Амир Темур Сайид Баракага Андихўйни вақф қилиб берганининг яна бир исботидир. Дарвоқе, «Зафарнома»да ёзилишича, Амир Темур Фарб мамлакатларига қилган етти йиллик юришидан ғалаба билан Самарқандга

қайтаётганида Андихўй орқали юрган. Демак, пири Мир Сайид Барака қабрини зиёрат қилиб ўтган.

Бошқа бир манбаларда таъкидланишича, Соҳибқирон Ироқ мамлакатада ниҳоятда оғир аҳволга тушиб қолади. Шу вақтда Ироқ мамлакатада авлиёulloҳлардан, яъни Аллоҳнинг яқин дўстлари бўлмиш парҳезкор, муттакий, соҳиби илм ва соҳиби ҳилм оға ини Сайид Барака ва Сайид Неъматуллоҳ Амир Темурнинг оғир аҳволга тушганларидан хабар топиб, бутун молу дунёлари ва ўзларига тобе бўлган кишилар билан биргалиқда Амир Темурга ёрдамга келадилар. Темур Ироқни забт этганидан сўнг биродарларга эътиқоди ва муҳаббати беқиёс ортади.

Сайид Амир Кулол Соҳибқирон Амир Темурнинг асосий пирларидан бири эди.

Унинг шамоили қуйидагича бўлган: узун бўйли, бугдойранг, кўкраги кенг, қўллари узун, чатмақош, соқолига оқ оралаган, жисмонан бақувват, паҳлавон келбатли. Пайгамбаримиз наслидан бўлгани учун Сайид ва Амир дейишар эди. Отаси Амир Ҳамза Яссавия шайхларидан Сайид отанинг дўсти бўлган. Сайид Амир Кулол табиатан жуда камтарин инсон бўлиб, эътироз ва қайсарлик нималигини билмаганлар. Волидалари: «У қорнимдалигида оғриқдан қутулмасдим. Бу ҳол бир неча марта такрорланди. Шундай кейин луқманинг ҳалол бўлишига диққат қиладиган бўлдим. Оғриқ ҳам йўқолди», -деб эслаганлар.

Сайид Амир Кулолнинг ҳунари кулолчилик эди. Ёшлигида кураш тушишни севар, жуда яхши курашар эди. Уни таниган

ва севган томошабинлардан биттаси бир куни: «Бу зотнинг кураш билан машғул бўлиши сайидлик шарафига муносиб эмас», -деб ўйлайди ва шу заҳоти уни уйқу элтади. Тушида қиёмат бўлгани ва ўзининг кўкрагигача лойга ботгани, чиқишига кучи етмасдан жуда қийналганини кўради. Шунда узоқдан Амир Кулол етиб келиб, қўлидан маҳкам ушлаб, уни ботқоқликдан қутқаради. У одам уйқудан уйғонади, қарасаки, кураш ниҳоясига етган... Амир Кулол унга рўпара келади ва «Сен тушда кўрган кун учун паҳлавонлик қилаяйман. Сени ва сенингдек ботқоққа ботганларнинг худонинг изни билан қувват ва ҳиммат ила қутқараман», -дейди. Шунда у киши тавба истиғфор қилиб, унинг энг садоқатли шогирдига айланади.

Сайид Амир Кулол бошқа бир куни кураш майдонида муваффақиятлар кўрсатган Хожа Муҳаммад Саммосий ҳазратлари ўша ердан ўтаркан, тўхтаб курашни томоша қилади. Шунда муридларидан баъзилари ҳазратнинг кураш томоша қилишига таажжубланиб, ҳар хил шубҳаларга боришади. Бунинг устига ҳазрат дарҳол: «Бу майдонда бир азамат эр бордирки, кўп азаматлар унинг суҳбати баракатидан камолга етадилар. Хоҳлардимки, у бизга мурид бўлсин, унинг таълим ва тарбияси хизматида бўлайлик», дейдилар. Шу заҳоти кураш тушаётган Амир Кулолнинг қалби Муҳаммад бобо Саммосий ҳазратларининг ҳиммат назаридан ҳушёр тортиб, дарҳол курашни ташлайди, келиб ҳазратнинг оёқларига йиқилади.

Кейин зоҳирий ва ботиний илмлардан таҳсил олиб, замонасининг етук шайхи бўлади.

Сайидлиги билан бир қаторда шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқат даражаларига юксалади.

Ривоят қилишларича, бир куни ҳазрат Амир Кулол жума намозини адо этгач, Бухородан уйларига йўл олдилар. Калонободга етиб келганларида, Фатҳобод билан Гулобод ўртасидаги бир майсазорда суҳбат қуриб ўтирган бир тўп ёш йигитларни учратдилар. Суҳбат дарвишлар ҳаёти ва авлиёлар валийлиги ҳамда кароматлари ҳақида борарди. У ерда Амир Темур ҳам бор эди. Амир Кулол ўз шериклари билан ўтиб кетаётганида, Амир Темур уларни кўриб қолибди ва бу дарвишлар кимлар деб сўрабди. Улардан бири бу киши Ҳазрат Амир Кулол эрурлар, деб жавоб берибди. Шунда Амир Темур тезда ўрнидан туриб, сар-сар шамоли каби ҳазрати шайх қошига етиб келибди ва шундай илтимос қилибди: «Эй диннинг бузруквори ва тўғри йўлга бошловчи. Сизнинг карамингиздан баҳраманда бўлмоқни ўйлаб юрардим, менга бирор нарса десангиз, токи дарвишлар кўнгли таскин топишига сабаб бўлса». Шунда ҳазрат Амир Кулол дебди: «Дарвишларнинг сўзлари махфий эрур, то азизлар руҳониятидан кўрсатма бўлмаса, биз ўз-ўзимиздан бирор нарса айта олмаймиз. Бизнинг бобомиз (ҳам) ҳеч қачон ўзларича (бирор сўз) айтмаганлар. Сиз кутинг, ғафлатда бўлманг, чунки сизнинг келажагингизда буюк ёруғлик кўрмоқдамиз, у албатта, сизга насиб этгай».

Ҳазрат Амир Кулол ўз уйларига етиб бориб, маълум вақт хилватда бўладилар. Сўг чиқиб хуфтон намозини жамоа бирла ўқиб, кейин машойихлар руҳониятидан ул кишига

бир хабар етиб келади. Амир Кулол дарҳол шайх Мансур исмли халифаларини чақириб, (у Қаромонда яшарди) шундай буюрибдилар: «Тезда йўлга чиқил ва Амир Темурга бориб айтки, зудлик билан Хоразмга йўл олсин. Ҳеч нарсага қарамасинлар, агар ўтирган бўлсалар турсинлар ва агар турган бўлсалар ўтирмасинлар. Машойихларнинг арвоҳи барча мамлакатни бошдан оёқ сизга ҳамда сизнинг фарзандларингизга берилганидан хабар берди». Хоразмни қўлга киритгач, сўнгра Самарқандга қайтинг: Шайх Мансур Амир Темур ҳузурига етиб борганида, у оёқда туриб жавоб кутаётган экан.

Шайх Мансур бу хабарни етказди ва Амир Темур ҳам тўхтамасдан жўнаб кетади. Бир мунча йўл босиб ўтгач, бир тўда кишилар келиб, Амир Темурнинг чодирини ўраб олишади, қанчалик излашмасин, ҳеч топа олмайдилар ва бирор киши қаёққа кетганини ҳам кўрсата олмайди. Шундан сўнг Амир Темурнинг ишлари кундан кунга юришиб бораверади.

ҲАРБИЙ МАҲОРАТ

Амир Темур давлати қурилиши, ҳарбий санъати кўп асрлар давомида Шарқ ва Ғарб давлатларига ўрнак ва андоза бўлди.

И. Каримов

Ўзбек халқи довруғини бутун дунёга таралишида ўзининг бетарор даҳоси билан жаҳон тафаккури ва маданияти хазинасининг бойиб, такомиллашиб боришига бебаҳо улуш қўшган Имом Бухорий, Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Хўжа Аҳмад Яссавий, Баҳовиддин Нақшбанд, Амир Темур, Алишер Навоий, Бобур сингари атоқли аждодларимизнинг ўрни ва роли беқиёсдир. XIV асрнинг ўрталарида сиёсий майдонга чиқиб, Мовараунаҳрда бир ярим аср давом этган мугул хонлари истибдодига барҳам берган, кучли марказлашган давлат барпо этишга ўз кучини сарфлаган Соҳибқирон Амир Темур Курагоний фақатгина Ўзбекистон давлат тарихида эмас, балки бутун жаҳон тарихида ўз мустақил ўрнига эга.

Бутун онгли умрини «Ҳақ бўлсанг, нажот топасан», «Куч адолатдадир» сингари шиорларга суянган ҳолда сиёсат юргизган бобокалонимиз сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий адолат, маданий ривожланиш, давлат бошқаруви соҳалари билан бир қаторда жаҳон ҳарбий санъати ривожланишига ҳам ўз ҳиссасини қўшган.

Тарих Амир Темурни жаҳоннинг буюк саркардалари сифатида ҳақли равишда тан олди.

Амир Темурнинг истеъдоди асосан икки йўналишда: моҳир ҳарбий ташкилотчи ва атоқли саркарда тарзида ёрқин намоён бўлди.

Буюк лашкарбоши ва фавкулотда ҳарбий ташкилотчи сифатида Амир Темур ўта интизомли армия тузди, жанг стратегияларини ва жангнинг ютиб чиқиш усулларини, қўшиндан вақтида усталик билан фойдаланиш йўлларини ишлаб чиқди. Шу билан биргаликда Амир Темур бошқа лашкарбошилардан фарқли равишда ўз армиясининг ҳарбий низомларини ўзи ишлаб чиқди ва бу низом кўрсатмалари «Темур тузуклари» да ҳам ифодасини топди. Худди шу жиҳатдан Амир Темур аввалам бор қўшиннинг ижтимоий ҳолатини қонунийлаштириб қўйди ва асосий жангни ютиб чиқувчи омил сифатида фақатгина мардлик ёки жангворлик эмас, шунингдек аскарга нисбатан давлат томонидан бўлган ижтимоий эътибор тушунчасини киритди.

Амир Темур оддий сипоҳийларни бешинчи тоифага киритиб, уларга кўрсатган марҳаматини ва эътиборини таъкидлаш билан бир қаторда: «Сипоҳийларимни ҳамиша жангга тайёр ҳолда тутдим, ойлик ҳақларини сўраттирмай вақтида бердим» деб таъкидлайди.

Амир Темур ўз тузукларида: «Сипоҳиларга мажлисимдан ўрин бериб мартабаларини кўтардим» дейди ва сипоҳ бошлиқларини тўртинчи тоифага киритади. Тактика жиҳатидан Амир Темур қўшини 7 қисм ёки 7 қўлга ажратилган эди. Қўшиннинг ўнлик, юзлик, минглик ва туманларга бўлиниши жанг олиб боришдаги белгиланган вазифаларни бажаришда қўл келарди. Қўшинни 7 қисм (қўлга)

бўлиб жанг олиб бориш усулини, Амир Темур машҳур «Жанги лойдан» кейин (1365) ишлаб чиқди. Соҳибқирон асрлар давомида турк-муғул қўшинларининг беш қисмга бўлиб жанг қилиш усулини тақомиллаштириши айнан шу жангдан сўнг қайта кўриб чиқилди ва ён томондан муҳофаза қилувчи, керакли пайтда хужум қилувчи отлич аскарлар билан тўлдирилди.

Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати унинг нафақат кучли ҳарбий назариётчи, балки сипоҳиларни тушуна оладиган лашкарбоши эканлигида ҳам яққол намоён бўлди. Ўнлик, юзлик, минглик ва туманлигида бўлинган қўшинда кучли, мард ва ботир жангчиларни хизмати эвазига тақдирлаган.

Уруш чоғида қўшиннинг ҳеч нарсага муҳтож бўлиб қолмаслиги учун қўшиннинг ёрдамчи қисмини қассоб, ошпаз, ҳунарманд, темирчи ва ҳатто кўчма ҳаммом билан ҳам таъминланган.

Темурнинг фармойиши билан атоқли лашкарбошилардан тўрттаси ва биринчи даражали саркарда, беклар беги мансабига тайинланган, оддий жангчиларнинг эса маоши оширилган.

Жангу жадал чоғида шижоат кўрсатган, душман гуруҳини қочиришга эришган ўнбеги шаҳар доруғаси, юзбеги эса вилоят ҳокими вазифасига тайинланган. Бирор юртни эгаллаган амирга ўша ерлар суюғал тарзида иноят этилган.

Соҳибқирон Амир Темур қўшини XIV аср иккинчи ярмидаги энг кучли қўшин бўлганлиги тартиб интизом, жангчига нисбатан одил ҳаракатлар билан асосланган. Жанглар-

нинг кўпчилиги ҳарбий асосланган ва пухта тайёрланган режалар билан олиб борилган.

Ибн Арабшоҳ ўзининг «Амир Темур тарихи» асарида Шарқдаги ва Ҳиндистондаги жангларни тасвирлар экан, ҳар бир жанг ўзига хос режа асосида олиб борилганлигини айтиб ўтади.

Амир Темур қўшини забт этган шаҳар, қалъа ёки вилоятларга ўзбошимчалик билан зулм ўтказишни таъқиқлаган. Беҳуда қон тукилмаслигига алоҳида буйруқ берган. Нафақат, бир томчи қон тўкилиши, балки имкон қадар умуман, қўшинлар тўқнашмаслигининг ҳам олдини олиш учун, Амир Темур ҳар юришдан олдин ўша вилоят ҳукмдорига нома юбориб ўзини тан олишни сўраган. Агар бу талаб қондирилса, вилоят ҳокимига ҳурмат билан қараган ва қурбонларнинг олдини олганлиги учун иззат-икром кўрсатганлар. Соҳибқироннинг ҳарбий лашкарбоши ва давлат арбоби сифатида ижтимоий ва жанговор фазилатарни ўзида мужассам этганлиги нафақат жангларни, балки бутун боши вилоятларни эгаллаш ва идора этишда ҳам қўл келади.

Мирхонднинг таъкидлашича, «Соҳибқирон қўшиннинг умумий сони 800000 суворий ва пиёдадан иборат эди ва биргина Хитой сафарига 272612 аскар жалб этилган»

Бевосита қўшин ва унинг тузилиши ҳақида маълумот берадиган бўлсак, буюк лашкарбошининг қўшинида қуйидаги қисмлар фаолият кўрсатган:

кунбул/кумбул	-	ортдан зарба берувчи отлиқ қисм
хировул	-	илғор қисм
манглай	-	разведка ишларини жанг билан -олиб борувчи илғор қисм
раъдондозлар	-	тўпчилар
сонсиз	-	шахсий гвардия
талол	-	тунги соқчи гуруҳ
тахшандозлар	-	арбалет отувчилар гуруҳи
хабаргирлар	-	жосус, разведкачилар
язак	-	кундузги соқчи отлиқ гуруҳ
чағдовул	-	заҳирадаги, мададкор қисм
кувгунчи	-	таъқиб учун ишлатиладиган отлиқ қисм

Шу қисмлар билан бир қаторда ёрдамчи қисмлар ҳам бўлганлиги Ибн Арабшоҳ асарларида ёритилган.

Ҳарбий тактик жиҳатдан эса қўшиннинг жойлашуви ҳам «Темур тузуклари» да белгилаб берилган. Жангнинг бориши, унинг муддати, қатнашиши керак бўлган аскарлар сони шахсан Амур Темурнинг ўзи томонидан ҳисоб-китоб қилинган.

Ҳатто Ибн Арабшоҳ ўзининг «Ажойиб ул-мақдур» асарида соҳибқирон жанг бошланмасдан олдин галабанинг аниқ муддатини ҳам айтиб бера олганлигини баён этган.

Тарихий бу башорат Туркиядаги Сивос шаҳрининг фатҳ этилишига доирдир. Амир Темур Сивос шаҳрининг кучли қўшинини ўрганиб, «Мен уни 18 кунда фатҳ этаман», -

деган ва аниқ 18 кунда фатҳ этган.

Шунингдек, шоҳидларнинг ёзма хотираларига кўра, Соҳибқирон ҳарбий ғалаба-ю, муваффақиятлардан сўнг тўй-томошалар, тантаналар белгиланган ва уларда қўшиннинг оддий аскардан тортиб, лашкарбошисигача оилалари билан қатнашган.

Ушбу тантаналарда, жангу-жадалларда фаол иштирок этган сипоҳлар ва лашкарбошилар тақдирланганлар. Амирларга байроқ ва ноғора, амирул-уламоларга тиг ва чортуғ, байроқ, ноғора, мингбошиларга туғ ва карнай, юзбоши ва ўнбошиларга ноғора, аймақ амирларга бургулар тақдим этилган.

Жасорат кўрсатиб, ҳалок бўлган ботирларнинг оилаларига аскарларнинг улушлари берилган ва яна тақдирланган.

Амур Темурнинг ҳарбий истеъдоди улкан ҳудудларни эгаллаганида ва кучли қуроланган қўшинларидагина эмас, балки кучли адолатли ёндошувида акс этганлигини кўрамыз.

АМИР ТЕМУР -ШАРҚ ВА ҒАРБНИ ТУТАШТИРГАН ҲУҚМДОР¹

Юртбошимиз И. Каримов кимки, ўзбек номини, ўзбек миллатининг куч-қудратини, адолатпарварлигини, чексиз имкониятларини, унинг умумбашарият ривожига қўшган ҳиссасини, шу асосда келажакка ишончини англамоқчи бўлса, Амир Темур сиймосини эслаши керак¹,-деб уқтирган эди. Зеро, улуг соҳибқирон йирик дипломат бўлиб, у шарқ ва ғарб давлатлари орасидаги муносабатларни ривожлантиришга улкан ҳисса қўшган.

Аmmo афсуски, кўп асрлик давлатчилик тарихига эга бўлган ўзбек халқининг ўтган даврдаги халқаро алоқалар, чунончи, ташқи сиёсий муносабатлари ва дипломатияси масалалари деярли тадқиқ этилмаган.

Айниқса, дунё миқёсида танилган сиёсатчи Амир Темур ва Темурийлар даври дипломатиясини ўрганиш энг долзарб вазифалардан бири бўлиб турибди. Чунки Амир Темур ва Темурийлар даври ташқи сиёсий алоқалари ва дипломатик муносабатлари ўзбек дипло матияси тарихининг ёрқин саҳифасидир.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Амир Темур Шарқни Ғарб билан тинчлик, тижорат, элчилик йўли воситасида бирлаштиришга ҳаракат қилган. Бизнинг бутунги сиёсатимиз Амир Темурнинг бу борада олиб борган олижаноб ишларининг давомидир».

¹ Ушбу мақола юридик фанлари номзоди, доцент А. Тўлягановдан олинди.

Амир Темур ўз фаолиятининг илк давридан бошлаб, ташқи сиёсий алоқаларга катта эътибор берган. У мураккаб сиёсий масалаларни уруш орқали эмас, балки сулҳ йўли билан ҳал этишга интилган, улкан ҳудудларни бирлаштиришга, марказлашган давлат тузишга ҳаракат қилган буюк дипломат бўлган. У қайси ҳудудга лашкар тортмасин, энг аввал ўз элчиларини юборган ва ҳар қандай масалани тинч йўл билан ҳал этишга ҳаракат қилган.

Амир Темур дипломатияси кўп қиррали бўлган. Соҳибқирон ва унинг ворислари даврида Темурийлар давлатининг Мўғулистон, Хитой, Ҳиндистон, Олгин Ўрда, Миср, Туркия ва ҳатто Испания, Франция, Англия билан дипломатик муносабатлари ривожланган. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, унинг саройи ҳамма вақт ўша мамлакатлардан келган элчилар билан гавжум, карвонсарой ва бозорлар эса моллар билан тўла бўлган. Бунга Амир Темур, Мироншоҳ ва бошқа темурийларнинг хорижий давлат бошлиқлари билан олиб борган ёзишмалари шоҳиддир. Бу мактубларнинг айримлари ҳозиргача Франциянинг миллий кутубхонасида, Испания архивларида, Англиянинг Британия музейида, Туркиянинг Фотиҳ Сулаймон кутубхонасида, шунингдек баъзи бир қўлёзма ва мажмуаларда сақланмоқда.

Амир Темур ташқи сиёсатида Европа йўналиши муҳим ўрин тутган. XIV аср охири-XV аср бошларидаёқ Амир Темур салтанатининг довуғи Европа мамлакатларига қадар етиб борган. Франция, Англия, Испания, Генуя ва Византия каби давлатларнинг қироллари Соҳибқирон билан сиёсий, иқтисодий ва савдо

алоқалари ўрнатишга интиланлар.

Таниқли француз олими Л.Керен: «Амир Темурнинг Фарб мамлакатлари билан ўрнатган дипломатиясини ҳозирги кунда биз «қўл чўзиш сиёсати» деб атаймиз,-дейди». Бу дипломатия европалик ҳукмдорларга Темур томонидан ҳеч қандай шахсий ғараз, тижорий рақиблик, ҳудудий ва диний муаммолари йўқлигини кўрсатиш ҳаракати бўлган.

Христиан дунёси, Европа мамлакатлари, айниқса Франция, Англия, Испания (Кастилия Леон), Византия (Константинополь) Амир Темур билан яқин алоқада бўлиш орқали бир ўқ билан бир неча қушни урушни режалаштирганлар. Биринчи навбатда, улар Европа учун енгилмас саналган Боязидга қарши курашда Амир Темур қудратига суянмоқчи бўлганлар. Бундан ташқари, Осиё билан савдо йўлининг очилиши ҳам уларни қизиқтирган, чунки бу даврга келиб Осиё қитъасининг энг эътиборли мамлакатлари Амир Темур таъсир доирасида бўлган. Европани энг кўп қизиқтирган ва безовта қилган нарса Амир Темурнинг келгуси режалари бўлган. Боязидни енгиб, Амир Европага юриш қиладими ёки ўз ватанига қайтадими? XV асрнинг илк саналарида Европа дипломатияси олдига қўйилган ана шу саволга тезлик билан жавоб топиш лозим эди. Бу саволга тўғри, манғиқий жавоб топиш учун Европанинг барча расмий ва «норасмий» дипломатияси ишга солинди, энг яхши тайёргарлик кўрган дипломатлар, Туркистон одатлари, тилидан хабардор, махсус «мактаб кўрган», ўз касбининг усталари турли либосларда Амир Темурнинг Дамашқ, Сивас, Ангора яқинидаги қароргоҳларига йўланган.

Бу даврда (1400-1402 й.) энг кўп ва хўп дипломатик ҳаракатларни қилганлар Франция қироли Карл VI Валуа, Византия қироли Мануэл II Палаеологос ва унинг жияни Иоаннес VII ҳамда Кастилия ва Леон қироли Хенри III бўлганлар.

Амир Темур билан яхши муносабатда бўлиш Испания учун ҳар жиҳатдан фойдали бўлган. Турклар таҳдидидан Амир Темур ёрдамида қутулиш Испаниянинг биринчи навбатдаги режаси эди.

Бу даврда дипломатик муносабатлар ўрнатиш бирёқлама, фақат Европа давлатларининг ташаббуси билан бўлмаган. Кейинги пайтларда турли мамлакатлар архивларидан топилаётган ҳужжатлар дипломатик муносабатлар ўрнатишга, тинч-тотув яшашга интилиш икки томонлама бўлганлигини исботламоқда. Топилган ҳужжатлар Буюк Амир салтанатида кейинги Темурийлар (айниқса, Шоҳрух, Хусайн Бойқаро, Бобур, Акбар, Жаҳонгир, Аврангзеб) даврида ҳам Византия, Италия, Испания, Франция, Англия каби давлатлар билан яқин муносабатлар ўрнатишга ҳаракат қилганлигини кўрсатмоқда.

Туркистон билан Испания (Кастилия ва Леон), Франция, Англия ҳамда Византия (Константинополь) ўрталаридаги алоқаларнинг тамал тошлари XV аср бошида Амир Темур ташаббуси билан қўйилганди.

Шарқий Европа давлатлари Боязидга қарши курашиш учун Темур билан иттифоқ тузишга интилсалар, Туркия султони эса Темурни бирга-лиқда Европага қарши курашга даъват этарди.

Аслида соҳибқирон тинчлик тарафдори бўлган. У Боязидга жуда кўп марта мактублар юборган, дўстлик, тинчлик, ҳамкорликни ҳамда

бирга бўлиш, игтифоқ тузишни кўп бор таклиф этган. Темурнинг битта талаби, яъни ўша пайтда катта қорақўюнли қавм бўлган. Улар асосан йўлтўсарлик, талончилик билан шуғулланган. Худди шунингдек, Султон Аҳмад Жалоир Бағдодни эгаллаб, Арабистон ва Ўрта денгиз ҳавзасига ўтадиган йўللарга ҳукмронлик қилар, шу боис ҳатто ҳажга бориш ҳам тўхтаб қолган эди. Савдо-сотиқ ҳақида гапирмасак ҳам тушунарли бўлса керак. Темур Боязиддан уларнинг барчасини тутиб топширишни талаб қилган.

Машҳур тарихчи Б.Аҳмедов таъкидлаганидек, «Амир Темур давлатининг ташқи сиёсати ва жаҳонда тутган мавқеини мактубларсиз тасаввур қилиб бўлмайди, албатта». Ушбу фикрнинг тасдиғи сифатида Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома» асарида Амир Темурнинг Йилдирим Боязид элчиларига айтган сўзларини келтириш мумкин: «Мен табиатан у томонга юзланиш ва у мамлакатга лашкар суришни хоҳламайман. (Амир Боязид) доимо фарангларга қарши газот қилаётганлиги сабабли мен фарангларни қувватланиб, аҳли исломнинг кучсизланишини истамайман. Аммо Қора Юсуф қароқчи ва йўл кесардир, унинг фитнаю фасодидан мусулмонлар шаҳарларига етган зарар атрофидаги бегоналарникидан кўра ортиқдир. Аммо Боязид бўлса уни ўз ҳимоясига олиб, жой берипти. Энди уч ишнинг бирини қилиши керак: аввало, унинг кирдикорини тўхтатмоқ учун шамшир ишлатиб, ишини охирига етказсин ёки уни бизга юборсин, токи биз гуноҳини сўраб, қилган қилмишига яраша жазосини берайлик. Агар (амир Боязид) бу икки ишнинг бирини ҳам хоҳламаса, уни мамлакатидан ташқарига ҳайдасин! Ана шунда ўртамизда ота-

болалик, дўстлик ва иттифоқлик барпо бўлади...».

Амир Темур усмонийлар билан сиёсий қарама-қаршилиқни дипломатик йўл билан ҳал қилиш учун бир-неча мартаба хат алмашган. У босиқлик билан иш юритган. Аммо Боязид эса кўпроқ ўжарлик қилган, ҳатто Амир Темур номига номақбул сўзларни ёзиб, уни кофирликда айблаган. Соҳибқирон булардан кўз юмган ва ҳатто унга шахсан хат ёзган. Аммо Боязид Амир Темурнинг таклифларига нафақат қарши чиққан, балки қароқчиларга бошпана ҳам берган. Шундан сўнг 1402 йилнинг 28 июлида Анқара ёнида Темур билан Боязид қўшинлари ўртасида жанг бошланган. Бу тарихий жангда Темурнинг буюк саркардалиқ қобилияти ва маҳорати ҳар томонлама тўла намоён бўлган. Шу тариқа дунёда маркази Самарқанд бўлган буюк давлатга хавф тўғдирадиган бирон-бир ҳарбий-сиёсий куч қолмаган. Бу темурийлар тарихида ташқи сиёсатда эришилган энг улуг ғалаба эди.

Боязид устидан қозонилган буюк ғалаба муносабати билан Франция қироли Карл VI, Англия қироли Генрих IV ва Византия императори Темурга ўз муборакномаларини юборганлар. Хуллас, Европага улкан хавф солиб турган империяга берилган зарба учун Темурдан эндигина уйғонаётган бутун Европа миннатдор бўлган. Аммо Темур усмонли турклар давлатини бутунлай йўқ қилиб юбориш ниятида бўлмаган. Чунки у вақтларда салб юришларининг оқибатлари, Европа давлатларининг Яқин Шарқ мамлакатларидаги илтижлари ҳали мусулмон оламининг ёдидан кўтарилмаган эди. Шунинг учун ҳам Темур Боязид ворисларига ҳиммат кўзи билан боқиб, уларга беқиёс муруватлар қилган.

Юқоридаги фактлардан кўриниб турибдики, Амир Темур Султон Боязид билан урушга кимгадир ёқиш ва кимларнингдир гиж-гижлашига қараб эмас, балки сиёсий жиҳатдан салтанатини ҳимоя қилиш ва иқтисодий жиҳатдан дунё миқёсида кенг имкониятларга эга бўлиш учун киришган.

Анқара учун бўлган ҳал қилувчи жангда Темурбек европалик ва византияликларни бу низога аралашмасликка қатъий чақирган. Бунинг эвазига уларни муҳофаза этишни ваъда қилган. Ғалаба қозонганидан кейин Темур ўз ваъдасида туриб, Боязид тутиб турган насроний тутқунларни озод қилган ва Европадаги йирик мамлакатлар ва Византиянинг дахлсизлигини тан олган. У Франция, Англия, Генуя ва Венецияга эркин алоқаларни, савдогарлар ва мол алмашишни таклиф қилган. Шундай қилиб, у ўз юртининг Европа билан яқин қўшничилик қилиш ва ҳозирда ҳам «Ипак йўли» деб аталадиган савдо йўларини раванқ топтириш нияти борлигини кўрсатган. Франция қиролининг жавобидан, масалан, унинг хати яхши кутиб олинганлиги кўриниб туради.

Хатда «...Яратганнинг инояти билан Боязид устидан қозонилган ғалабангиз ҳақидаги маълумотни ўз ичига олган мактубингиз бизга катта қувонч ва ҳузур бағишлади. Биз яна ҳам хурсанд ва мамнун бўлдикки, савдогарларимиз ва умуман барча христианларнинг сизнинг мамлакатингизга бориб савдо-сотиқ ишлари билан машғул бўлиши бирлан бошқа хусусда келишишлари, умуман бемалол сизга қарашли мамлакатларга бориб савдо-сотиқ бирлан машғул бўлишлари жаноби олийларига маъқул бўлибдур. Бунинг учун Сизга чексиз миннатдорчилик ва ташаккур изҳор қиламиз...

Париж шаҳрида 1403 исавий йил июнь ойининг 15 куни битилди».

Афсуски, Амир Темур вафоти билан ўша давр учун тинчлик ва тараққиёт йўлидаги жуда илғор, гоёли режаларнинг амалга оширилиши тўхтаб қолди. Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритган нидан кейингина Соҳибқироннинг орзумидлари ушала бошлади. Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.А. Каримов ташаббуси билан Буюк Ипак йўли тинчлик ва мулоқот йўли сифатида ўз анъаналарини давом эттириши учун амалий қадамлар қўйилмоқда. «Тарихнинг ўзи Ўзбекистоннинг ўрнини Ғарбни Шарқ билан Жанубни Шимол билан боғлайдиган Евроосиё йўллари чорраҳасида белгиланган. Бизнинг республикамиз Евроосиё иқтисодий ва маданий кўприги бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бу кўприк доирасида товарлар, технологиялар, сармоялар ва маданий қадриятларнинг ҳаракати ва алмашуви учун яхши шароит яратилган».

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, Амир Темур инсоният тарихидаги буюк шахслардан биридир, лекин шўро тузуми даврида уни билиб-билмай қоралавериш оқибатида ул зот фаолиятининг кўп қирралари унутилиб кетди, чуқур ва холисона ўрганилмади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Амир Темур буюк дипломат, дўстлик ва тинчлик тарафдори бўлган. У ўз давридаги жамиятни янгилаган, ўрта асрни яқунлаб, Уйғониш даврини бошлаб берган, ҳали заиф Европани турк истеълосидан халос қилган, Олтин Ўрда қудратини парчалаб, Россиянинг озодлигини таъминлаган, фаровонлик келтирган савдо йўлларига равнақ берган, Марказий Осиё ва Ўрта Шарқ халқлари маданиятининг юксалиши учун барча зарур шароитларни яратган.

АМИР ТЕМУРНИНГ УНВОНЛАРИ

Улуғ бобомиз Амир Темур ҳаётлик чоғларида Курагон, Соҳибқирон, Абулмансур унвопларига сазовор бўлиб, катта ҳурмат-эътибор, иззат-икромга эришганлар. Бу унвопларнинг ҳар бири қутлуг маъноларга эга бўлган ва бобомиз ҳаёти, улуғ фазилатлари, беназир таланти, салоҳияти, қобилияти билан боғлиқ бўлган.

Кўрагон-сўзи Амир Темурнинг машҳур унвопларидан бўлиб, бу сўз, хоннинг куёви маъносини билдирган ва Чингизхон насл-насаби билан боғлиқ амирларга яқинлашиш, улар билан алоқада бўлиш имконини берган.

Амир Темур 1370 йилда Балхда амир Ҳусайнни ўлдирилгач, унинг хотинларидан тўрттасини ўз никоҳига олади. Улар орасида Қозонхоннинг қизи Сарой Мулкнинг борлиги Амир Темурга «Кўрагон»- хон куёви лақабини олишга имкон берган.

Соҳибқирон унвопи бўлгуси жаҳонгирга у туғилмасдан олдин дин аҳиллари томонидан башорат тариқасида берилган. «Соҳибқирон» атамасининг лугавий маъноси-юлдуз буржларининг бахтли келиши (қирон)да туғилган фарзанд демақдир. Тарихчилар таъкидлашича «қирон»- яъни юлдуз буржларининг бахтли келиши ҳар саккиз юз йилда йилда бир марта содир бўлади. Инсоният тарихида: аввал Искандар Зулқарнайн ҳазратлари, кейин Муҳаммад Расул акром Саллаллоҳу алайҳи вассалом, учинчиси Амир Темур Кўрагон шу саодатли сонияда дунёга келган.

Қутбиддин унвопи-замона пешвоси, йўл кўрсатувчи авлиё деганидир.

Абулмансур унвопи эса зафарманд, галаба қозонувчи деган маънони англатади.

АМИР ТЕМУР ТҮЙЛАР ҲОМИЙСИ

Тўйлар халқимиз ҳаётида доимо муҳим аҳамият касб этган. Авлодларимиз ўз қувонч-шодликларини, бир-бирига меҳр-муҳаббатини тўйлар ўтказиб, унда элга дастурхон ёзиб ўйин-кулги ташкиллаштириш билан ифода қилган. Элга тўй бериш, тўйга етишиш ҳар бир ўзбекнинг эзгу мақсади, орзуси бўлган. Тўй шоҳу гадолар учун бирдек қадрли, эъзозли ҳисобланган. Албатта тўйлар ҳар кимнинг иқтисодий қувватига қараб ўтказилган. Хусусан, подшолар тахтга ўтириши, бирон улуғроқ ишни амалга ошириши, бирор мамлакатни босиб олиши, фарзандлари, невараларининг туғилиши, уларнинг оила қуриши билан боғлиқ тўйлар ўтказишнинг хуш кўришган. Бу эзгу хислат улуғ Соҳибқирон Амир Темурда ҳам кучли бўлиб, у тўйларни жуда хуш кўрган. Бу ҳақда Р.Г. Клавихо «Самарқандга, Темур саройига қилинган саёҳат кундалиги» да кўп ёзган ва шулардан бири қуйидагича:

«Улуғ амир бутун катта тўй ташкил этиб, унга элчилар, кўплаб эркак ва аёллар, қариндош уруғлар, ва бошқа меҳмонларни таклиф этишни буюрди. Бу гуж-гуж мевали манзарали дарахтлар соя тушириб турган жуда улкан боғ эди. Боғдаги йўлак ва сўқмоқлар тўсиқлар билан ўралган. Боғда кўплаб чодир ва соябонлар бўлиб, улар қурама ва бошқа усулларда тикилган шойи мато ҳамда гулдор гиламлар билан қопланган. Боғ ўртасида қош шаклида жуда анвойи нарсалар билан безатилган чиройли бино бор. Уй ичида кўрпа стиқлар таҳланадиган ёки баландроқ нарсалар қўйиладиган учта ўриндиқ, уйнинг деворлари ва саҳна кошинлар билан қопланган. Тўрдаги энг

катта ўриндиқда баландлиги одам бўйи, кенглиги бир ярим газ келадиган зарҳалланган кумуш хонтахта турарди. Кимхоб ва бошқа шоҳи матолардан зарҳал билан тикилган кўрпачалар хонтахта олдига қат-қат қилиб қўйилган. Бу улуг амир ўртирадиган жой деворларга шоҳ пардалар тутилган. Зарпардалар зарҳал чиройли кумуш тўқалар билан безатилган. Тўқаларга зумрад, марварид ва бошқа қимматбаҳо тошлар ўрнатилган. Пардалар устидан кенглиги ярим қарич келадиган шоҳи лахтақлар тутилган бўлиб, улар ҳам парда сингари қимматбаҳо тўқалар билан безатилган эди. Пастга эгилиб турган лахтақлар учидаги ранг-баранг ипак боғичлар шамолда елпинганда жуда чиройли кўринади.

Мазкур ўриндиқларнинг равоқ шаклидаги эшиклари олдида ҳам худди юқоридагидай безатилган пардалар тутилган. Пардалар найзасимон ёғоч осилган бўлиб, учларидаги катта-катта ипак боғичлари ерга тегиб турарди. Уй саҳнига гилам ва кигизлар тўшалган. Уй-ўртасида, эшик рўбарўсида икки олтин хонтахта турибди. . .

Элчиларнинг тўйга ўз вақтида етиб келмаганлиги, тилмочнинг улар билан бирга бўлмаганлиги, бунинг устига подшоҳ хонадонини бошқарадиган амирларнинг келмагани учун подши мирзалардан қаттиқ хафа бўлди. . . аммо Темурбек элчилар ҳузурига одам юбориб, тўйга етиб келолмаганликлари учун уларга беш қўй ва иккита катта кўзада шароб юборди. Ушбу тўйга хотин-қизлардан тортиб аслзодаларгача ва бошқа кўплаб кишилардан иборат кўп халқ тўпланди.

Р.Г.Клавиходан олинган тўй билан боғлиқ ушбу парчадан ҳам аён бўладики, Амир Темур зиёфатни, меҳмондорчилик, меҳмонни кутиш ва

кузатиб қўйиш расм-русумлари, одатларини аъло даражада билган. Фикримиз далили сифатида биргина тўйга келмаганларга қўй ва шароб юборишини келтириш мумкин. Бу одат ҳозирги кунда ҳам сақланган. Ҳамон тўй бўлаётган қишлоқ (овул, маҳалла) даги қариялар, ўзганинг уйидаги меҳмонлар, хасталар, азадорларга тўйдан озиқ-овқат, баъзан сарпо юборадилар.

Клавиходан ташқари Али Яздий, Низомиддин Шомий сингари тарихчи олимлар ҳам Амир Темурнинг кўплаб тўйлар ташкил этганига, тўйни қувонч ва шодлик деб билганига қатор мисоллар келтиради.

Али Яздий «Зафарнома» асарида Амир Темур ҳаётидаги кўплаб тўйлар ҳақида маълумотлар беради. Бу тўйларни 3 га бўлиш мумкин:

1. Темур ҳаёти билан боғлиқ тўйлар.
2. Темур фарзандлари ва неваралари ҳаёти билан боғлиқ маросимлар.
3. Давлат ва дин ишлари билан боғлиқ байрамлар.

«Зафарнома» да Темур ҳаёти билан боғлиқ тўйлардан бири - унинг Дилшод ого билан зифоф (никоҳ тўйи) ҳақида қуйидагилар баён этилади: «Ҳазрат Аллоҳ файзи мундоғ воқиф бўлиб туруким, тўрт хотун олинглар, соҳибқирони жувонбахтқа ул саҳройи дилкушоға майл бўлдиким, Дилшод оғони олғай, тўй асбобига ҳукм қилди. Байт:

*Буюрди ўшул ерда ул шаҳриёр,
Ки қилгайлар асбоби тўй ошкор*

Ҳазрат давлатидин хоссу омм - барча шодком ва айшу ишрат била машғул бўлдилар. Ва ишрат асбобидан наким ҳаёлда кечар эрди,

барчаси муҳайё ва тайёр эрди.

Ва ҳар сориким, кўрар эрдинг бир гули тоза баҳордек, эликида олтун пиёла тўла шароби аргуво-нидин олиб тутар эди. Ва ҳар тарафким, қулоқ солур эрдинг, бир тарафи ўлтуриб, суруд садосин олам ичра солиб, яхши уни билан айтур ашула.

«Зафарнома»да Соҳибқироннинг Жета (Мўғилистон) хони Хизр Хожахоннинг қизига уйланиши ва шаҳзода Искандарга Бекиси Султонни олиб берганида уч ойлик тўй бўлгани ҳақида қуйидагилар ёзилган: «Ва ҳазрати олий тўй тартибига ишорат (қилди). Шаҳзодалар ва беклар барча йароғларини шаҳардан чақириб, хайма ва хиргоҳ ва саропардалар тикти. Чодирлар ва оқ уйлар барча зарбофт қумошлардин эрди. Бас, шодмонлик дастурхонини тортиб, комронлик ширасини тортгилар. Уд ва анбар куйдириб, димоғлари муаттар бўлар эрди. Ва лаъдек бодлар ва олтун, кумуш сароҳийлар териб, муғаннийлар нагмалар татиб, созандалар соз чалиб, «Хушбод ва нушод!» уни фалак узра чиқти. Комкор шаҳзодалар билан номдор салотинлар ва олиймиқдор бузруклар, акобиру ашрофким, ҳар соридин келиб эдилар, ҳар киши ўз ерига ўлтирди. Ва йасовулар эгар, югани олтун отларга миниб, эликларига олтуңдин гурзилар олиб, йасавулмуқ қилур эрдилар. Ва соҳибқироннинг ҳарамлариким, ҳар бири бир Билкиси замон эрди, бошларига мурассал тагтоқлар ва олтун била тиккон тўнлар кийиб, хуршиддек тахтлари устида ўлтирур эрдилар. Ва ойдек қизлари ва хизматкорлар хизматда туриб эрдилар. Ва жонпарварсувчилар ва хонадонлар барча ишларига машгул бўлдилар. Бу тарик била уч ойгача айшу

ишрат қилди. . .»

Амир Темур шаҳзодаларга келин танлаш ва уларни катга тўй қилиб уйлантиришга алоҳида эътибор берган: «Бу тўйдин гараз бу эрдиким, шаҳзодаларни кадхудо қилган. Соҳибқироннинг муборак хотиридан кечдиким, амирзода Улуғбек ва амирзода Иброҳим Султон ва амирзода Умаршайх фарзандларидин амирзода Аҳмад ва Саид Аҳмад ва Бойқаро ҳар бирига бир қиз бергайлар. Муқаррар бўлгондин сўнг садоту қазот ва уломо жамъ бўлиб, Шайх Шамсиддин Муҳаммад Жазарий хутба ўқиб, никоҳ қилди. Ва қозийўл куззоти Самарқанд Мавлоно Жалолиддин ижобу қабул амрига қийом қилди ва шаҳзодаларни ҳанафий мазҳабида иқд боғладилар. Ва олам эли тилларини муборакбодқа очтилар. Байт:

*Дирам анча сочтилар анда аён,
Ки бўлди ҳаво абри гавҳарфишон.*

Соҳибқирон давлатидин барча фақиру мискин ганий бўлди ва ҳазратдавлатул саодат билан тахт устида чиқиб, мажлисни оросатда қилдилар. Ва хонимлар ва оғалар (ва келинлари) барча ўзларини йасаб, юз ҳашамат ва ноз била ўлтирдилар. Шаҳзодалар ва беклар ҳар бири ўз ерида ўлтирур. Ва элчиларким, етти иқлимнинг (тўрт тарафидин) келиб эрдилар, 12 пояннинг кўланкасисида ўлтурдилар. . .

Бода қимиз ва бол ва мусаллас ва арақ ва (шарбаи муадда) барча тайёр қилиб эрдилар. Шаҳзодалар навбат билан аёғ тутиб ича бошладилар. Таомдин турлук-турлук ошлар тортдиларким, тил анинг шарҳида ожиз турур. Элким, ташқарида эрдилар, алар учун ширала ва

таомлар муҳайё қилдилар. Ва «Хушобод нушбод!» уни олам ичида тушти. Йахши унлуқ муганнийлар ун тортиб, газал нақш айтур эрдилар. Ва турку, мугулу, хитойу, арабу, ажамдин ҳар ким ўз расми билан нима айтур эрди.

Ул жумладин Хожо Абдулқодирким, беназири олам эрди, кубуз ва йатуғон ва удни шодлиқ мизроби била чала бошлади. Ул суҳбатда ҳар шоҳ ва шаҳзодага ва бекларга тўнлар кийдурдилар. Ва тожи мурассаъ ва олгун камар бердилар. Ва ҳар замон анча олгун танга ва кумуш тангадин анча сочар эрдилар, хазон мавсумида йафроқ тўкулгандек.

Шаҳзодаларким, дамод эрдилар, ҳар бири ўз манзилига юруб, маъшукнунг висолига мушарраф бўлдилар (Ул суруру ҳузур охиринда фармон бўлдики, «Ҳар киши ўлтурғон ерида истаган нимани ўзи бирла олсун ва анга мониглиқ бўлмасун!»).

Тонгласи соҳибқирон шаҳзодаларнинг эвларига бориб, сочиқлар сочтилар. Беклар тақи сочиқлар келтурди.

Элчиларким, ҳар тарафдан келиб эрдилар, барчага зарбофт тўнлар қилдилар, камарлар берди. Ва икки ойгача тўй баҳонаси била айшу ишрат қилдилар» (Ўша асар. -291-бет).

«Зафарнома»да Шаҳзода Жаҳонгир Хонзода хоним билан зифоф (тантанали никоҳ тўйи) ҳақида қуйидагилар баён этилди: «Беклар тўй тартибига машғул бўлиб, анча чодир ва шомийона ва оқ уй тикдиларким, фалакнинг юлдузларидин кўбрак. Ва хосса учун бир оқ уй кўк киби тикдиларким, ичида таши лаълу жавҳар билан мурассаъ эрди.

Моҳ юзлуқ соқийларнинг қарашмалари

аччиқ жоғирнинг нашъаси билан бир бўлуб, ошиқларнинг ақлу хушларини талаб элтур эрдилар. Ва мутрибларнинг нағмалари наво оҳанги билан ошиқларни беҳуш этар эрдилар. Уламои фузало соатда ул ҳазратнинг, мажлисида шаръи мутахҳара йўсуни билан ул ойни шаҳзода билан ақд боғладилар. Ва ҳар соридин «Муборакбод» деб, дуою сано унинг кўкка еткуздилар. Бас, анжумани хусравий хилват эвиги кирди ва олам қаро бурунчак бошига борди. Назм:

*Дема кечаким ул шаби қабр эди,
Бари юлгузу ҳар бири бадр эди.
Саодатларвар эрди ул дам слехр
Юрур эрди маҳ хизматида ба меҳр».*

Шарофиддин Али Яздий Темурнинг ўғиллари ва набираларининг Самарқандда бўлиб ўтган бир тўйи маросимини ҳам гоят нозик дид ва усталик билан тасвирлайди.

Байрам тусини олган бу тўйда машҳур манъаткор Хўжа Абдуқодир бошчилигида туркча, форсча, мўғилча, хитойча, арабча кўшиқ ва рақслар ижро этилган. Муаллиф тўй базмини ҳаяжон билан таърифлаб, меҳмонлар олдига олгин ва кумуш суви югуртирилган идишларда турли таомлар тортилганини, шароб ва мусалласлар кўп қўйилганини ёзади. Бу тўй ҳам 2 ой давом этган. Бундай тўйни, -деб ёзади муаллиф, -ҳатто Афросиёб ҳамда Фаридун замонасида ҳам ҳеч ким кўрмаган ва эшитмаган. Шу тўйдан сўнг Темур фармон эълон қилиб, мамлакатнинг барча жойида шароб ичишни тақиқлайди. Чунки шароб одамларни ишдан қолдириб, ҳар хил бузгунчиликларни, гараз ниятларни келтириб чиқаради

(Иброҳим Мўминов, Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. -Т.: «Фан», 1993-21-бет).

Айтилганлардан кўринадики, улуғ Соҳибқирон бобомиз хурсандчилик, шодиёна кунларни ҳамиша қадрлаган. Тўй инсон ҳаётининг энг қувончли дамлари эканлигини дилдан ҳис этиб, тўй-томошаларнинг, байрамлар, сайлларнинг имкон қадар кўп бўлишини таъминлашга интиланган. Айни дамда қувончли кунлар тўйу тантаналар байрамлару сайлларнинг кўп бўлиши райиятнинг тинчлиги, соғлиги, бойлигига боғлиқлигини чуқур англаб етган. Дарвоқе, юрти тинч, эрки қўлида, моддий бойликка, маънавий юксакликка эришган кишиларнинггина кўнглига тўй сигади.

ОҚСАРОЙ МЎЪЖИЗАСИ

Амир Темур юртимиздаги кўпгина шаҳарлар қатори Шаҳрисабз ободончилигига ҳам катта эътибор берган. Оқсарой ҳам Соҳибқирон сай-ҳаракати билан бунёдга келган обидадир. Унинг қурилиши хусусида кўпгина ривоятлар юради.

Амир Темур Оқсаройни қуришдан аввал кўп азият чеккан экан. Чунки ўзи Шаҳрисабзда турган вақтида маслаҳатчи қариндошлари Самарқандда яшарди. Амир Темур қариндошларидан маслаҳат олиш учун уч кунда Самарқандга етиб боради. Қариндошлари унинг фикрига қарши чиқолмайдилар. Амир Темур мамнун ҳолда Шаҳрисабзга қайтади. Аслида, Оқсаройни ҳозирги Кеш меҳмонхонаси ўрнида қурмоқчи бўлганлар. Амир Темур оқсарой учун Хитой, Ҳиндистон, Туркия, Арабистон ва Самарқанд шаҳридан моҳир усталар, меъморларни олиб келади.

Оқсаройни қуриш услубини ишлаб чиқади. Ишни бошлашдан олдин Амир Темур халққа катта қурбонлик қилиб беради. Орада бир ҳафта ўтгач, ишга киришилади.

Қурилиш бошланишидан бир кун олдин Амир Темур толиқиб, пешинда пинакка кетади. Тушида бир чиройли қушча учиб келиб, ҳозирги Оқсарой ўрнини айланиб кетади. Аммо Амир Темур дарҳол уйғониб қуръачиларни чақиради-да, қуръа ташлашни буюради. Қуръачилар:

Оқсаройни шу қушча айланиб ўтган жойга, кўчириш лозим лигини тақлиф қиладилар. Ўша жой тепалик бўлиб, қаровсиз ётарди. Эртаси куниеқ Амир Темур тепани катта текисликка айлантириб, қурилишни шу ерда бошлаб юборади.

Соҳибқирон саройга керакли бўлган ускуналарни Самарқанддан келтиради, ўзининг ишончли навкарларидан бўлган Аслиддинбекка беш юзта туя бериб, Самарқанддан гишт ташишни буюради.

Карвон боши бўлган Аслиддин Шаҳрисабзга яқинлашиб қолганда туя негадир ҳуркиб, устидаги гиштлар тушиб синаверади. Бир-биридан ҳуркиб кетган бошқа туяларнинг устидаги гиштлар ҳам тушиб, майдаланиб кетади. Аслиддин яна карвон билан ортга қайтиб, туялардан олдингидан ҳам кўпроқ гишт юклар равона бўлади, яна шу жойда, илгариги воқеа такрорланади. Шундан кейин Аслиддин икки одамани Амир Темурнинг ҳузурига юборади ва ўзи Самарқандга қайтади.

Бўлиб ўтган кўнгилсиз воқеаданми ёки ўлими яқинлигини сезганиданми, қандайдир куч Аслиддинни уйга етаклайди. У хотин, бола-чақаси билан хайрлашиб олдингидан ҳам кўпроқ гишт юклар, йўлга чиқади. Яна ўша жойда етиб борганда, олдинги ҳолат рўй беради. Бу воқеа устига Амир Темур келиб қолади ва ниҳоятда газабланиб Аслиддинни ўлдиришга фармон беради. Аслиддин аввал бу ҳолатнинг сирини билиб олиб, кейин ҳукми ижро этишларини ўтинади. Соҳибқирон бунга рози бўлиб, ўша ерни текшириб кўришади, лекин ҳеч бир аниқлик топиша олмайди.

Амир Темур жаллодга ҳукми бажаришни буюради. Аслиддин эса бегуноҳ эканлиги учун, юракдан йиғлаб қодир Аллоҳдан ўзини тошга айланиб қолишини илтижо қилади ва бир зумда тошга айланиб қолади. Амир Темур бу тошни Оқ-саройнинг учинчи поғонасига қўйган экан, токи

қиёматгача Оқсарой билан бирга бўлсин деб.

Амир Темур кўз ўнгида содир бўлган воқеадан қаттиқ таъсирланиб, ҳақиқатан, бу ерда бир сир борлигини ишонч ҳосил қилади ва эртаси куни ерни яна чуқурроқ ва кенгроқ қилиб қазилгани буюради. Иш қизгин кетаётган бир вақтда навкарлардан бири катта тўртбурчак тошга дуч келади. Бу воқеа Амир Темур қулогига етиб боради. Соҳибқирон келгач, тошни юқорига олиб чиқишади. Тош атрофини айланишаётганда улардан бирининг эътиборини тошга араб тилида битилган қуйидаги ёзувлар жаваб этади:

«XIV аср ярмида шундай Соҳибқирон тугиладики, у бутун дунёга ҳукмронлик қилади». Шу билан бирга Оқсаройни ҳам барпо қилиш Амир Темур зиммасида эканлигини аждодларимиз тошга ёзиб қолдирган эканлар. Оқсарой 24 йилда қуриб битказилди ва саройнинг энг баланд қисмига ўша тош ўрнатиб қўйилди. Оқсаройнинг баландлиги, дастлаб, элик метрдан кўп бўлган. Ҳозир унинг ўртача баландлиги 38 метр.

Амир Темур Оқсарой қурилишини муваффақиятли тугатганидан сўнг, Оқсаройга турли мамлакатларнинг илм аҳла-рини, санъат ихлосмандларини ва донишмандларини таклиф қилиб, тез-тез мушоира ўтказиб турган.

Ана шундай хосиятли кунларнинг бирида-чоршанба куни Оқсаройда Соҳибқирон Амир Темурга Аллоҳнинг марҳамати билан бобокалонимиз Хожа Аҳмад Яссавийнинг пок руҳлари намоён бўлади. Яссавий ҳазратлари Соҳибқиронга шунда шундай деб марҳамат қилган эканлар: «Орадани кўп йиллар ўтади, юртга сенинг издошинг ҳукмронлик қилади. У юртни адолатли бошқариш билан бирга, Аллоҳнинг саҳобаларини

муборак айлайди, уни эса Аллоҳ ҳамиша муборак айлайди. Бу унга Яратганнинг юборилган буюк саодатидир...»

Соҳибқирон бу қувончли хабарни сарой аҳллари билан баҳам кўриб: «Аниқки, юртимизнинг довуғи кун сайин бутун жаҳонга таралади» деб, Яратганга беҳисоб ҳамду санолар айтган эканлар.

Нақл қилишларича, Амир Темурга Оқсаройда бир неча бор фаришталар намоён бўлган. Фаришталар оқ либосда бўлгани учун унга «Оқсарой» деб ном қўйилган экан.

СИРЛИ ХАЗИНА

Соҳибқирон Амир Темур хукмронлик қилган даврда Мовароуннаҳрда ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳаларда юксак тараққиётга эришилди. Бу эса халқимиз маданияти ва маънавиятида ўзига хос уйғониш даврини бошлаб берди. Қуйида ана шу юксалиш жараёнида муҳим аҳамиятга эга бўлган кутубхоначилик фаолияти ҳақида сўз юритилади.

Амир Темур маънавият масаласига ҳар доим катта эътибор қаратган. Соҳибқирон бобомиз ўз ҳукумдорлигининг дастлабки йилларидаёқ Шаҳрисабзда катта кутубхона ташкил этган. Кейинчалик Самарқанд шаҳрида бутун дунёга машҳур сарой кутубхонаси қурилишига бош-қош бўлган ва унга ҳомийлик қилган. Бу кутубхонада грек, латин, арман, араб, форс ва бошқа тиллардаги ноёб қўлёзмалар сақланган. Бу қўлёзмаларнинг аксарияти чет мамлакатлардан келтирилган. Масалан, Самарқандга келтирилган Туркиянинг Брусс шаҳридаги машҳур «Антик тергам» кутубхонасининг фондида антик даврининг буюк олимлари Аполлон, Антиган Каримтелкий, кичик Кенаф ва бошқа машҳур олимларнинг асарлари бўлган.

Арманистонлик китобшунос олим С. Бабаяннинг ёзишича, Амир Темур фармойиши билан Таев монастри қошидаги университет кутубхонаси китобларининг бир қисми Самарқандга олиб кетилган. Бу китоблар орасида подшо Вагарика топшириғи билан Марабас Тодин томонидан ёзилган эрамиздан олдинги 150 йиллик арманлар тарихини ёритувчи қўлёзма ҳам бўлган. Айрим олимларнинг эътироф этишича, Амир

Темур Самарқанддаги кутубхонасига VII асрнинг биринчи чорагида кувфий хати билан кўчирилган Қуръони Каримнинг нусхасини олиб келган. Ушбу нусха фанда «Усманий Қуръон» номи билан машқурдир. Амир Темур Самарқандда кутубхона учун махсус бино қурдирган ва унга сарой хазинасида катта маош олувчи кутубхоначи тайинлаган. Кутубхона қошида қўлёзмаларни кўчириш ва китоб шаклига келтириш устахонаси ҳам ташкил этилиб, унда миллий китоб кўчириш санъатининг энг моҳир усталари фаолият кўрсатишган. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Амир Темур кутубхонасидан фақат сарой вакиллари эмас, балки муайян гуруҳдаги китобхонлар ҳам фойдаланган.

1911 йида «Туркманские ведомости» газетасида Амир Темур кутубхонаси билан боғлиқ муаллифи кўрсатилмаган бир мақола чоп этилган. Унда москвалик фелъетончи Вов, ченконинг ҳикоясига асосланиб, бир ривоят келтирилади. Ривоятда айтилишича, Амир Темур китобни жуда севган ва дунёда энг катта кутубхона ташкил қилган, қачонки у ўз ўлимини яқинлашганини сезиб, ўлимдан эмас, балки кутубхонасидаги китобларнинг нобакор меросхўрлар қўлига тушиб қолишидан қўрққан. Шунинг учун ҳам Амир Темур кутубхонасидаги китобларни шаҳардан ташқаридаги горга бекитган ва ер юзида қачон ёмонлик, ноҳақлик тугамас экан, кутубхона китоблари дахлсиз бўлиб қолиши шарт, деб дуо қилган. Амир Темур руҳи ҳар йили бир неча маротаба кутубхонага келиб шамолдан сўрар эмиш. Ер юзида ҳали ноҳақлик, ёмонлик тугамаганлигини билиб жаҳл қилар эмиш, шу пайт ҳатто ер силкинар экан.

Албатта бу бир ривоят бўлиб, тарихий ҳақиқатта мос келмаслиги ҳам мумкин бўлса-да, унда халқнинг улуг Соҳибқиронига муҳаббати, китобга ихлоси, яхшилик ва эзгуликдан умиди, буюк келажакка ишончи ифодаланган.

Соҳибқироннинг маънавият борасидаги ишларини унинг авлодлари ҳам давом эттиришди. Хусусан, Мирзо Улуғбек подшолиги даврида Марказий Осиёда кутубхоначилик иши янада ривожланади. Бу даврда Бухоро кутубхонаси ҳам янги-янги адабиётлар билан тўлдирилди. Айниқса, Улуғбек топшириғи билан 1428-29 йилларда Самарқанддаги обсерватория қошида ташкил этилган кутубхона ўша даврда энг бой китоб фондига эга бўлган. Унда барча фан соҳаларига оид 15 минг китоб тўпланган. Бу китоблар ичида Улуғбекнинг ҳам кўплаб илмий асарлари бўлган. Улуғбекнинг вафотидан кейин кутубхона тақдири нима бўлгани номаълум бўлиб қолмоқда. Фақат Улуғбекнинг шогирди Али Қушчи Самарқанддан кетишига мажбур бўлганда нодир қўлёмаларнигина ўзи билан олиб кетган деган тахминлар бор.

Шунингдек, баъзи бир манбаларда қайд этилишича, Ҳазрати Башир тахминан саксон ёшга кирганда, унинг олдига Самарқанддан Али Қушчи келиб шу ерда 6-7 йил яшаган. Тахминларга қараганда, Али Қушчи Улуғбекнинг китоблар хазинасини шу қишлоқ атрофларига яширган бўлиши ҳам мумкин.

Шу ўринда Аловуддин Али ибн Муҳаммад Қушчи Самарқандий ҳақида ҳам қисқача маълумот бериб ўтиш жоиз. У Мирзо Улуғбекнинг қобилиятли шогирди, забардаст олим, ўтқир мутафаккир эди. У Амир Темур қароргоҳи

бошлигининг ўгли бўлган. Самарқандда Қозизода Румийдан таҳсил кўрган Али Қушчи кейинчалик Карманада билим олган. 1428 йилда ишга туширилган ва ўз даврида жаҳондаги энг мукаммал саналган Улуғбек расадхонасида илмий кузатишлар олиб борган Али Қушчи ўзи ҳам астрономия ва математикага оид асарлар ёзган. Хусусан, Улуғбекнинг номини машҳур қилган «Зийжи жадиди Кўрагоний» асарининг юзага келишида Али Қушчининг муносиб ҳиссаси бор. Улуғбек қатл этилгандан сўнг у Самарқанддан кетишга мажбур бўлади. Ҳозирги вақтда Китоб туманида Али Қушчи қишлоғи мавжуд бўлиб, ўтган асрнинг бошида шу ерлик Мансур Хожа деган киши оғил қураётганда лойхона остидан ясси ва катта бир тош чиққан. Тошни кўп киши бўлиб кўтариб олишган. Тошнинг остида 3 метрлар чамасида чуқур бўлган. Бу чуқурга 4-5 киши арқон ёрдамида тушишган. Шунда улар Ҳазрати Башир қабри бўлган тепалик остига қараб ер ости йўли борлигини кўришган. Чуқурга туширилган кишилар шу йўлдан 40 метрлар чамаси юришганда кўрқув пайдо бўлади. Шу боис улар ташқарига чиқишиб, тошни жойига қўйиб, чуқурни ёпиб ташлашган. Қишлоқдагиларнинг айтишича, ўша ер ости йўли яширилган кутубхонага олиб бориши мумкин. Шўро замонида Ҳазрати Башир қишлоғи мачитидаги китоблар ҳам қаровсизликдан йўқ бўлиб кетган. Бу ердаги баъзи бир китоблар Улуғбек замонидан қолган бўлиб, мол терисига ёзилган ва уни икки киши зўрға варақлагани ҳақида ривоятлар бор. мазкур ривоятларни ҳақиқатга айлантириш, Амир Темур ва Мирзо Улуғбекнинг нодир кутубхонасини топиш ҳозирги ҳамда келгуси авлодлар зиммасидаги вазифадир.

СОҲИБҚИРОН РУҲИ ОГОҲЛАНТИРАДИ

Тарихдан маълумки, Аллоҳ назар қилган ва ўзи улуглаган Амир Темур бобомиз илми, донишманд, келажакни кўра оладиган буюк зот, истеъдодли саркарда эди. Шунинг учун ҳам у бутун дунёга танилди, шон-шухрат топди. Тарихдан абадий ўрин эгаллади... Ҳазрат Соҳибқирон ҳали ҳаётлик вақтидаёқ шундай деган эдилар: «Шу ҳаётда ёки келажакда кимки менинг оромимни бузса, руҳимни безовта қилса, ўзига муқаррар ҳалоқат ва иснод сотиб олажак... Руҳимни безовта қилманг!» Тарихга назар ташласак, ўтган йиллар ва асрлар давомида Соҳибқироннинг бу гаплари бир неча марта тасдиқланганининг гувоҳи бўламиз. Бобомизнинг руҳини безовта қилганлар ҳамма вақт жазосиз қолмаганлар. Бунга мисоллар жуда кўп.

Биз бу суҳбатимизда яқин ўтмишда бўлиб ўтган воқеалардан фақат иккитасига тўхталмоқчимиз, холос. Маълумки, 1941 йилда Амир Темур мақбарасидаги Темур ва темурийлар қабрини очиш учун ҳукумат экспедицияси аъзолари Самарқандга келадилар. Улар бир неча кишидан иборат эдилар. Экспедиция ўша йилнинг июнь ойида иш бойлайди. Шу ўринда экспедиция аъзоларидан бири, шу ердаги қилинаётган ишларни кинотасмага тушириб юрган Малик Қаюмовнинг эсдаликларига мурожаат қилайлик У 16 ёки 17 июнь куни бир пиёла чой ичиш учун чойхонага боради. У ерда учта қария каттагина китобни варақлаб ўтиришганди Улардан бири Малик Қаюмовдан сўрайди: «Амир Темурнинг қабрини очиш

ишига даҳддор эмасмисиз?». У ҳазил тариқасида жавоб беради: «Ҳа, энг катта бошлиқман». Шунда қария: «темурнинг қабрини очиш мумкин эмас, акс ҳолда уруш руҳи чиқиб кетади ва уруш бошланади»,- дейди. М.Қаюмов «Буни қаердан биласизлар?»,-деб сўрайди. Қария китобдаги ёзувни кўрсатиб: «Арабча ўқий оласизми?» дейди. У «Ҳа» дейди. Шунда улар китобни кўрсатишиб: «Мана бу жойини ўқинг», дейди. Унда Темурнинг қабрига қўл теккизиш, уни очиш мумкин эмаслиги, агар очилса уруш руҳи чиқиб кетиб, даҳшатли уруш бошланиши ҳақидаги сатрларни ўқийди.

Юқоридаги огоҳлантиришга қарамай, Амир Темурнинг қабри очилиб, унинг жасади олинади. Қори Ниёзий ва Гераасимов томонидан Амир Темурнинг бош суягини кўздан кечириш лавҳасини тасмага тушириш 1941 йилнинг 21 июнь куни эрталаб соат еттига белгиланган эди. Шундан кейин антрополог-ҳайкалтарош Герасимов Амир Темур қиёфасини тезда тиклаши мумкинлигини айтади... Шундай қилиб Амир Темурнинг руҳи безовта қилинади.

Экспедиция аъзолари 22 июнь эрта тонгда радиодан гитлерчилар Германиячи Совет Иттифоқига хужум қилганини эшитадилар. Улар чойхонадаги учта қариянинг гапларини эслайдилар, довдираб қоладилар, саросимага тушадилар. Чунки ўша қариялар кўрсатган китобдаги гаплар тасдиқланган эди.

Уруш йиллари яна бир муъжиза рўй беради. Фашистларнинг ваҳшийликлари авж олгандан авж олиб боради. Юзлаб шаҳар ва қишлоқлар вайрон қилинади. Миллионлаб бегуноҳ одамлар ҳалок бўладилар. Фашистлар

асир олинганларни ҳам тириклайин ёқа бошлайдилар. Шундай бир оғир вақтда Аллоҳнинг иродаси билан бобомизнинг руҳи бизларнинг гуноҳимизни кечиради. Воқеа мана бундай бўлади. 1942 йилнинг охирларида немис фашистлари Москва остоналарига етиб келган эди. Шундай кунларнинг бирида Олий Бош Қўмондон Сталин туш кўради. Тушида бир қария унга шундай дейди: «Соҳибқироннинг руҳи сизларни кечирди. Энди Амир Темурнинг бош суягини самолётга солиб, Москва устидан уч марта айлантиринглар. Сўнг хужумга ўтинглар, шунда орқага чекинмай Берлидан ўтиб то Вена дарёсигача борасизлар. Галаба сизлар томонда бўлади», дейди. Сталин уйғониб кетиб, кўп нарсалар ҳақида ўйлайди. «Бу бежиз эмас,- дейди у,-Амир Темур бош суягининг ҳозир Москвада эканлиги ҳам бунинг бир далилидир. Шундай қилишимиз керак. Бу ҳам Аллоҳнинг амридир». (Маълумки, Сталин диний семинарияни битирганди. Молотовнинг айтишича, Сталин уруш йиллари ҳар қандай ишни бошлашдан аввал: «Ё, Оллоҳ, ўзингга ишонаман, ўзинг мададкорсан», дер экан). Эрталаб у Кремлга тегишли кишилардан икки-учтасини чақириб, уларга: «Амир Темурнинг калла суягини самолётга солиб, Москва устидан уч марта айлантиринглар»,-деб буйруқ беради. Чақирилган кишилар ҳайрон бўлишади, лекин нима учун деб савол беришга журъат этолмайдилар. Ўша куниёқ Соҳибқироннинг калла суяги АН-24 самолётига солиниб, Москва устида уч марта айлантирилади. Шундан кейин қўшинларимиз хужумга ўтадилар. Амир Темур бобомизнинг жасади эса 1942 йилнинг 20

декабрида қайта дафн этилади. Шу нарса ҳам эътиборлики, бутун уруш давомида Соҳибқироннинг «Темур тузуклари» китоби, шунингдек, 1934 йилда Москвада нашр этилган. «Темурнинг таржиами ҳоли» Сталиннинг столи, устида туради. У Амир Темур ҳақидаги бошқа китобларни ҳам ўқийди, кўп нарсаларни ўрганadi, унга амал қилади. Қўшинларимиз ғалаба устига ғалаба қозона бошлайди. То Венагача шундай шиддат давом этиб, немис-фашистлари тор-мор этилади. Юқоридаги воқеалар ҳақидаги ахборот 80- йилларда марказда чиқадиган газеталардан бирида босилган эди.

Соҳибқирон бобомизнинг руҳлари шарофати билан яна бир иш амалга оширилди. 1943 йилнинг 31 июлида Олий Кенгаш Ҳайъати диний бошқармалар ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилади. Жумладан, Собиқ Идтифоқ тўртта мусулмонлар диний бошқармаси ташкил этилади. Улардан бири Ўрта Осиёда ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси эди. Шундан кейин кўпгина масжидлар очилади, намоз ўқишга рухсат берилади.

Хулоса шуки, Соҳибқирон бобомизнинг руҳини безовта қилган шахсларнинг барчаси жазоларини олганлар. Ўз вақтида Худога илтижо қилиб, гуноҳларини кечиришни сўраганлар, кечирилганлар. Бу ҳақдаги бошқа мисолларни кейинга қолдирдик. Биз бу мақолада фақат Улуғ Ватан урушига доир иккита воқеани сўзлаб бердик, холос. Ундан хулоса чиқариш ўзларингизга ҳавола. Ҳа азизлар, буюк зотларнинг руҳларини безовта қилманглар. Бу ҳақда Ҳадиси Шарифларда ҳам кўп марта таъкидлангандир.

СОҲИБҚИРОННИНГ НАСИҲАТИ

(Темур ва Боязид достонидан)

Алқисса, Темурбек Муҳаммаднинг бу сўзларини эшитиб, унга бўлган ишончи яна бир бор мустаҳкамланди. Элчилар эса бу ёш йигитнинг ҳар бир сўзига ёқа ушлаб, ҳайрон қолдилар. «Давлат қуши бу йигитнинг бошига қўниб турса-ю, бунинг жавобига қаранг»-деб лол бўлдилар. Кейин Темурбек: «Болам Муҳаммад, шундай юртнинг кексалари сенга ишонч билан элчи юборган бўлса, сен қабул қилмасанг, мусулмончиликдан бўлмас, ўйлаб кўр», -деди синчковлик билан. Муҳаммад: «Ҳа бобожон, мен эл-юртни, шароитини тушун-гунимча бир йил ўтади, беклар билан келишиб олгунимча яна бир йил ўтади, хуллас ҳамма томонни тош-тарозу қилгунимча эл-улус қийна-лади. Ҳар жойнинг тулкисини, шу жойнинг тозиси овлагани маъқул»,-деб гапини охир-лагди. Элчилар: «Бу йигит шунча давлатдан, олтин-зардан, бобосининг бир оз сўзини, меҳрини аъло билди, офарин!»-деб Темурбек-дан рухсат сўради. Амир элчиларга йўл-йўриқлар кўрсатиб элга султонни ўқимишли, одил ва жойдори йигитлардан сайланглар деб розилик билдирди. Элчилар кетгандан кейин Темурбек Муҳаммадни олиб қолиб: «Кел, болам, бир ҳикоят айлайин. Искандар бутун оламни олди, ҳамма юрт бож хирожини тўлаб турди. Кейин у мангу яшашни хоҳлаб қолди ва бутун оламга жарчи қўйди. Кимда ким мангу яшаш йўлини топса, бисотимдаги хазинамнинг учдан бир қисмини бераман, дунёнинг бир қисмига

хоким бўлади», - деб қичқиртди. Шунда бир йигит ота юртдан келиб, Умр деган катта тоғда «Оби замзам» деган чашма сув бор. Шундан ичсангиз минг яшайсиз, деб ишонч билдирди. Кейин Искандар забардаст ва паҳлавон йигитлардан қирқтасини танлаб олиб, уч йиллик йўлга, кўп дунёни бойлаб белга, жўнади тубсиз чўлга жорқиллаб қўлга, келган йигитни бошчи қиб йўлга, «бисмилло»ни муҳрлаб тилга Умр тоғга жўнаб кетади. Алқисса, қанча машаққатлар билан етиб боради. Чашма чангалакзор, танг, кўп бузуқ жойда жойлашган экан. Оби замзам сув шундай тиниқ, шундай оқ эканки, ҳатто сувга қараган одамнинг юрагида нима борлигини кўрсатар экан. Искандар чашманинг атрофига разм солса, одамга ўхшаган жонзотлар ҳар питанинг остида букчайиб ётар, соч-соқоллари ўсиб, бутун баданини босиб, ётган жойлари сасиб, ётганларини кўриб шундай маҳлуқ қилиб яратмаганига худога минг шукур қилиб чашма ёнига борди ва қўлига кўзани олиб, сувга тўлдириб, иштаҳа билан симирмоқчи бўлиб, бошига кўтарди. Шу пайт катта ҳарсанг тошнинг остида ётган одамсифат жонзот Искандарга қараб: «Мени десанг замзам сувдан ичма дейман, Искандар» деб қичқираётган жойи экан.

*Даври келиб миндик тахтнинг устига
Кўчар бўлсак агар гапнинг ростига
Дучор бўлдик айрилиқнинг дастига
Яхшиларга захринг сочма, Искандар!*

*Даврон сурдим париларни жийдириб
Олиб ётдим қалбим нурга тўлдириб*

Ўйнаб кулдим фарзандларим кулдириб
Боланг учун кафан бичма, Искандар!

Ерга сингиб ётганлар ҳам одамлар,
Мажруҳ қилди қўлинггаги шул жомлар.
Ортада қолди элда сурган давронлар,
Заҳар учун оғзинг очма, Искандар.

Ётганима саккиз аср тўлгандир,
Кўз олдимда фарзандларим кетганди.
Набирамни ҳатто ўлим ютганди,
Тенгу-тўшдан асло кечма, Искандар.

Ичганимда кўнглим гулдай шог бўлди,
Охир келиб оқибатим дот бўлди.
Етти пуштим ўтмай мендан ёт бўлди.
Ёнганингга тутаб ўчма, Искандар.

Кўз олдимда авлодларим қолмади,
Сухбатлашга бир тенгқурим бўлмади.
Юртга борсам ҳеч танишим келмади,
Эли-юртдан сира қочма, Искандар.

Бу ётганлар элда сурган давронни,
Сувдан ичиб энди қилар армонни.
Ол деб йиғлар худо олмайди жонни,
Бизлар учун меҳринг ечма, Искандар.

Ҳар банданинг тенги бўлсин эканда,
Тенги билан ўйнаб кулсин эканда.
Тенги йўқлар олдин ўлсин эканда,
Дўстни ташлаб сира кўчма, Искандар.

Танишлар кўп юртдан келдик уялиб,
Ҳарсанг тошга йиғлаймиз суялиб.

*Энди ўлсам лошим қолар жойилиб,
Нафсинг учун қалбинг кўчма, Искандар.*

*Ота бўлсанг фарзанд қолсин кейинингдан,
Пагарим деб тавоб қилсин ийнингдан.
Тоғдай армонларни ағдар бўйнингдан,
Мени десанг сувдан ичма Искандар!*

Шунда Искандар диққат билан разм солса, тўпроққа қорилиб, қибирдаб ётганининг бари инсон. Энди билса бари «оби замзам» сувдан ичган, кўз олдида ҳамма оғайин-қариндошларини, фарзандини ўлдириб, бир ўзи уй қозикдай дунёдан кечган, охири юртда ҳеч кими қолмагандан кейин, тенг-тўши йўқ, ёшлардай уялиб бу ёққа қараб кўчган, бир-бирига гапи ёқмай ётган эканда, деб кузата бошлади. Ҳаммаси дўстаман бўлиб, Искандарга қарай олмай, «ичма, ичма» деб ялина бошладилар. Сўнгра Искандар «қари билганни пари билмайди» деган гап бор. Фарзандларимдан, оғайинларимдан ажраб бир ўзим яшагандан кўра, ўз вақтида кетганим маъқул эканда, деб кўзани суви билан отди, кўза бир арча ниҳолининг устига етди, зарбидан синиб кетди, қарға ҳам айланиб учиб юрбеди, у ҳам пастлаб уча солиб бир ютди, шундан бери арча билан қарға минг яшаб кетди. Искандар йигитлари билан қайтиб юртига етди. Шундай қилиб, неварам Муҳаммад, дунёдан шундай дона султонлар ўтди. Мен ҳам бир куни дунёдан кетарман. Лекин бутун борлигимни сенга тутарман. Сен давлатни Искандардек бошқар;- деб Соҳибқирон сўзини тутатди.

ТЕМУРНИНГ КУРАШИ

(«Амир Темурнинг ёшлиги» дostonидан)

Бир полвон ҳаммани синдириб тургани Темурнинг ақлини олди. Баковул: «Ху элат, Жамшид полвон номига бир лўк қўйилган, шу полвонга талабгар, борма?»-деб чақираверди. Жамшид полвон чепканди кийиб даврани айланаяпти, лекин ҳеч ким чиқаман демайди. Темур разм солиб қараса, Жамшиднинг ҳар пути харидай, бурнининг тешиги тутун чиқадиған мўридай, овзи афлотуннинг ўйилган гўридай, чирпинади тарпа босиб ютадиған бўридай. Ўзи девнинг хилидан, бир арқон зўрга айланади белидан, бет бўлиб ҳеч жонзод чиқолмайди йўлидан, бир ушланган қутулмайди қўлидан, шу сабаб бирон киши чиқмаётир элидан. Шунда Темур кўнгли иссиқ нонга кетгандай бўлиб, ўзига кўнгли тўлиб, Мирзо Сайид: «Темурбек бу полвонга чиқиб бўлмайди. Бу дев бўлса ҳам жолмайди, ҳеч кимни аназарга илмайди, кесиб ташланган кундадай беш кун олишган билан толмайди, босган жойи ларзон ейди, қўлига тушган тири қолмайди», - деди. «Ху тентак, у ёғини ўзинг биласан, ҳозир бу полвон билан олишишга ёшлик қиламиз, тагин бу эди бегона бўламиз», - деди Сайид.

Темур Мирзо Сайидга жавоб бермай, даврандан одамларга разм солса, болалар билан ўйнаб турганда насиҳат қилган бобоси буларга қараб турибди. Темур даврани кесиб, бобоси олдиға ўтиб: «Ассалому алайкум, пирим», -деб салом бериб, кўришиб, аҳвол сўрашиб, пирига қараб дуо сўраб, шу сўзларни айтиб турибди:

Шундай кунда, пирим, билинг холимди,
Барлос дейди ўйнаб ўстан элимди,
Бугун сиздан, пирим, дуо сўрайман,
Пирим дедим, эшитингда тилимга.

Мен билмадим гуноҳимга, хатомди.
Ҳеч ким чиқмас Жамшид берди ситамди,
Бугун сиздан, пирим, дуо сўрайман,
Энам Тегинадир, билмам, отамди.

Билагига билакларим чалишиб,
Ё пирим, деб жанги чилдан солишиб,
Бу дам сиздан, пирим, дуо сўрайман,
Жамшид билан бир кўрайин олишиб.

Ушбу дамга, пирим, энди дам деманг,
Ҳали ёшдир, пишмагандир, хом деманг.
Дуо билан магат беринг, жон пирим,
Шу полвондан муридунгиз кам деманг.

Ўтган марта сўролмадим отингиз,
Афсмус чекдим топмай хабар-хатингиз,
Дуо билан қўланг мени, жон пирим,
Ахир мен ҳам битта зурриётингиз.

Полвон бўлиб эл оралаб юрайин,
Яхшиларга мен жонимди берайин,
Дуо билан магат беринг, жон пирим,
Шу полвонман бир олишиб кўрайин.

Темурбекдан бу сўзларни эшитган пири Шамсиддин Кулол нима дерини билмай бармогини тишлаб, ўйлаб: «Темуржон болам, ҳали ёшлик қилмасмикансан?»,-деб шу сўзларни айтиб турган экан:

Мусулмонга намоз, рўза лозимди,
Бир қилдингга, болам, қишу ёзимди,
Шайх Шамсиддин Кулол дегу ўзимди,
Ҳали ёшлик қиларсанда, жон болам,
Эй шунқорим, эшитгинда сўзимди.

Даври келиб Жамшид даврон сурганда,
Ушлаганни у кўтариб урганда,
Полвон бўлиб эл оралаб юрганда,
Ҳали ёшлик қиларсанда, жон болам,
Полвонликни бунга худо берганда.

Чикма десам, ёшсан гапни олмайсан,
Бари бирам айтганингдан қолмайсан,
Йўл урди деб мендан хафа бўлгайсан,
Илтижо қиб яратгандан сўрайин,
Иншоолло, дуоларим билгайсан.

Эшон, пирлар муродингни тиласин,
Элу халқинг кокилингдан силасин,
Пиринг бутун бир худога жиласин,
Омадингни худо берсин илоҳим,
Полвонлар эгаси Али қўласин.

Камбағални ит қопмасин туяда,
Дон мўл бўлсин ҳар бир ўсган пояда,
Иссиқ кунда жонга ором сояда,
Барча улугларнинг руҳи қўласин,
Кучинг бўлсин шу полвондан зиёда.

Ҳар бир одам ҳаромликдан тийилсин,
Шу Жамшиднинг насибаси қийилсин,
Вужудингга қирқ шер кучи қуйилсин,
Қўласинда ўтган қирқ минг авлиё,
Билагинга Али кучи жийилсин.

Ёлғизларнинг жигарлари ярама,
Суси босар одамларга қарама,
Ёрилар қорнига бармоқ тирама.
Овмин омадингни Аллоҳ берсинда,
Бугун мендан бошқа нарса сўрама.

Алқисса, шайх қўлини кўтариб:
«Муҳаммад Мустафо алайҳиссалом умматим десин, тўрт чориёр дўстим десин, Ҳазрати Али сафдошим десин, Хўжай Хизир жиловдаринг бўлсин, ўтган машойиху авлиёлар қўлласин, элда юрган эшон, пирлар мадаткор бўлсин илойим омадинг келсин», -деб дуони берди. Темур ҳам «Овмин» деб ердан қўли билан шипириб фотиҳа тортиб жойидан турди, ечиниб, чепканди кийиб, ҳеч кимга қарамай даврага кирди. Жамшид полвон қараса, бир ёш бола талаб қилиб даврани айланаяпти. Шунда бако-вул: «Ху ҳалойиқ, мана даврага бу ёш бола чиқди, бунга лойиқ полвон борма?», -деб қичқи-ра берди. Темурнинг баковулнинг гапига очуви келиб, бургутдай удрайиб қараб: «Баковул бобо, мен табоқ кўтарган полвонга талаб қилганман, шу полвон чиқсин», -деди. Баковул: «Ҳой бола, Жамшид полвон Шаҳрисабз, Қарши ўрасида донг таратган, бирон жойингни синдириб майиб қилади, сен ўзингга ярашасига чиқавер», -деди. Темурбек: «Даврага чиқсанг отангни аяма, деган гап бор. Полвонингиз иложи етганини қилаверсинда, баковул», -деди. Бу гапни эшитган Жамшид полвоннинг очуви келиб, қутурган лўқдай бўлиб, сапчиб ўрнидан туриб: «Давра-дан чиқариб отайин», -деб ўзича ўртага чиқа-верди. Ана энди икки полвоннинг бир-бирига ҳарба қилиб олишаётган жойи:

Икки полвон кенг даврада айланди,
Бир-бирига талаб қилиб бўйланди,
Эл ичиган шу иккиси сайланди,
Полвонларнинг омадини берсинга,
Кўп одамлар ёш йигитга ўйланди.

Нозик кўнглин полвонлар ҳам хушлашди,
Қўлин тўлаб бир бирига нишлашди.
Нор билагин қарсиллатиб ташлашди,
Бир-бирига ҳарба қилар полвонлар,
Икки полвон қаранг энди ушлашди.

Чирпинади фидо қилиб азиз жон,
Ёш бўлса ҳам зўрлигига ҳамма тан,
Талаб қилган аждарҳача бор экан,
Бўш келмайди, қўймай маҳкам ушлади,
Силкиб-силкиб тортаётир Темурхон.

Жала ёғиб дарё сувин тоширди,
Хавфни сезган аждар ўзин шиширди,
Ёш бўлса ҳам Темур полвон шоширди,
«Ё пирим», -деб Жамшидбекни кўтариб,
Илкис билан елкасидан оширди.

Ҳулкар келиб тов бошига таялди,
Мағлуб бўлган Жамшид полвон уялди,
Туролмасдан ер бағридан жой олди,
Ерга қаттиқ урган экан Темурбек,
Оғзи бурни қизил қонга бўялди.

Томошани кўринг Наврўз тўйидан,
Соҳибқирон чиқди кўнгли ўйидан,
Марднинг доим айланингда бўйидан,
Ҳурматини бажо этиб Темурбек,
Кўтариб турғизиб қўйди жойидан.

ХИЁНАТНИ КЕЧИРИБ БЎЛМАЙДИ...

Амир Темурни кўнгли ёшлигида бўлган, кўрган жойларга бориб зиёрат қилишни қумсаб қолибди. Вақтини топиб беш-ўнта ўзига яқинларни олиб, тоғу тошларга чиқиб кетибди. Болалиги ўтган жойларда бўлиб, тоғу тошларни, дов-дарахтларни кўриб мазза қилибди. Айланиб-айланиб юриб қалъани Шерондаги горга бориб қолибди. Тоғликлар бу жойни алақачон «Темур гори» деб атай бошлашган экан. Темур одамлари билан тоққа кўтарилиб горга кирибди. Машғалаларни ёқиб, бир-бирлари билан арқонда ушлашиб қоп-қора гор бўйлаб кетишаётган экан узокдан шарпа эшитилибди. Темурбек «Бирон бир ҳайвон кириб маскан тутиб олибди-да», деб ўйлабди. Ичқари томон юраверишни буюрибди. Одамлари юраверишибди, улар орқасидан эргашиб Темурбек ҳам бораверибди. Бир пайт олдинги одам бақириб юборибди. «Нима гап»? деб Темурбек олдинга ўтиб қараса деворга суянганича беш олтига одам ўлтирган эмиш. Кўзлари ёнар экан.

Амир Темур улардан кимлигини сўрайди. Шунда биринчиси дебди:

- Бир пайтлар, эсингдами, Самарқанддан Шаҳрисабзга ғалабанг ҳақидаги хуш-хабарни етказмоқ учун мени чопар қилиб юборган эдинг.

- Эсимда, - дебди Амир Темур.

- Эсингда бўлса, ўшанда сенинг буйруғингни бажармаганман йўқ, йўқ бажараолмаганман. Йўлда биррови уйга кириб чиқсам қандай бўларкин, деб ўйладим-да йўлни ўзгартирдим. Уйга борсам онам бетоб экан. Хотиним эса туғиш олдида экан. Кел-е, Темурни ҳам она туққан-ку,

бир-икки кун кечиксам-кечикибманда, дедим. Эргасига бўлса хотиним иккита тойлоқдай-тойлоқдай ўгил туғиб берса бўладими! Кел-е, - дедим шунда ўзимга-ўзим, Темур ҳам одам у ҳам фарзанд кўриш нашидасини сурган-ку. Икки- уч кун хотиним, болаларим олдида бўлай. Шаҳри-сабзга бориш қочмас дедим-да, уйимда икки-уч кун қолиб кетдим. Кейин одамлар кўрқитишди. Борсанг Темур ўлдиртиради, унинг қаҳридан қочиб қутулолмайсан, дейишди. Бора-бора кўрқув, ваҳима енгиб чиқди. Оромим бузилди. Охири бу ёққа қочиб, шу гордан паноҳ топдим. Бу ерда сенинг қаҳру зулмингдан қочган кишиларни топиб улар билан жўралашиб қолдим - дебди.

Амир Темур иккинчисидан сўрабди.

- Мени фоҳишабозликда айблаб, дорга тортмоқчи бўлгансан, дебди- у. -Кейин, эртага ҳукм бажариладиган деган куни тунда зиндонингдан қочдим. Бунга ошналарим ёрдамлашишди. Шундан кейин кўп тоғу тошларни кездим. Охири шу ердан паноҳ топдим.

- Темурбек бошқаларни ҳам бирма-бир сўроққа тутибди. Улар ҳам бошларидан ўтганларини айтиб беришибди. Англашилибдики, улардан бирови жангда кўрқоқлик қилган, иккинчиси от ўғирлагани, учинчиси игво, фитна билан бу ёқларга келиб қолишган экан. Охирида бир киши қолибди.

Амир Темур

- Сен-чи, сен нима сабабдан бу ёқларга келиб, шу горни макон тутдинг, - деб сўрабди.

- Мен сенга хиёнат қилган эдим, - дебди. Амир Темур уни дарров танибди.

- Ҳа, сен менга хиёнат қилган эдинг. Душманларга сотган эдинг, дебди. Кейин: Анавиларнинг

барчасини озода қилдим, хоҳлашса биз билан бўлиб, бизга хизмат қилишсин. Йўқ дейишса, уй-уйларига кетишаверсин. Мана бу хиёнатчи, сотқинга эса ўлим! Ҳамма нарсани кечириш мумкин. Аммо хиёнатчи, сотқинни кечириб бўлмайди.

- Шундан кейин сотқиннинг ялиниб ёлворишларига қарамасдан тоғнинг чўққисидан дарё томон улоқтиришибди. . .

БОЛА БЕГУНОҲ

. . . Босқинчи - ёғийлар билан қаттиқ жанг бўлиб, кўп қон тўкилибди. Амир Темурнинг кўли баланда келиб, ёвни қириб ташланибди. Ғолиб Соҳибқирон жанг майдонини айланиб, ёғийлардан ўлик-тирикларини текшириб юрган экан, бирдан қулоғига чақалоқнинг йиғиси эшитилиб қолибди. Йиғи овози келаётган жойга яқинлашиб борса, бир чақалоқ чирқираб турган эмиш. Шунда лашкарбошлардан бири қиличини қинидан суғириб, болани чопиб ташламоқчи бўлибди. Шунда Соҳибқирон - Тўхта! - деб қичқарибдилар. Бундан ҳайратга тушган лашкарбоши:

- Олийпаноҳ, бу, ахир босқинчи - ёғийнинг боласи-ку! Уни ўлдирмасак бир кун келиб, асл зотига тортиб, ёғийлигини қилади-ку?-дебди. Шунда Амир Темур: - Болада нима гуноҳ, у ёғийнинг фарзанди бўлса ҳам ҳеч нарсадан хабари йўқ, бегуноҳ, унда гуноҳ йўқ. шу боис уни ўлдирма. Олиб бориб яхши энагаларга бер яхши қараб парваришласин,- деб буюрибди. Амир Темурнинг буйруғини бажаришибди.

АМИР ТЕМУР ИҚРОРИ

Буюк Соҳибқирон Амир Темур умрининг сўнги кунларида қадрдонларидан бири:

- Ростини айтчи, шунча эришган зафарларинг, шон-шуҳратларинг учун яқин кишиларингдан қайсиларидан миннатдорсан? - дебди.

- Хотинимдан, - дебди Соҳибқирон.

- Хуш, нима учун бошқалардан эмас, айнан хотинингдан? - деб сўрабди дўсти.

- Менинг осойишта онларимда ҳам, жангту жадаллардан ҳориб, толиқиб, гоҳо душманларимдан зарба еб, ғам-аламга ғарқ бўлиб қайтганимда ҳам хотиним ҳамиша хушмуомиласи, ширин сўзлари билан кўнглимга тасалли бера олди. Уйимга душманим кириб келганда ҳам қавоғини уймай, сир билдирмай, унинг олдида дастурхон ёзаверди. Астойдил ёзилган тўкин-сочин дастурхондан туз тотган қаттол душманларим ҳам юввош тортиб, самимий муносабатдан лол қолиб, менинг қаршимда бош эгадиган, кейинчалик кўрган жойда куюқ саломлашиш ва ҳоллашишни қанда қилмайдиган бўлди.

Хотиним дейишимни иккинчи сабаби шуки, менинг олис юртлардан ғалаба билан қайтишимни интизорлик билан кутгани етмагандай, «Эрим зафар билан қайтганда қувонсин деб, борди-ю мағлуб бўлиб қайтса ҳам кўнгли кўтарилади: - деб номимга қасрлар, иморатлар, мадрасалар қурдирар эди.

Учинчиси шуки, мен жанг майдонларида вафот этсам жисмимни кўчада қолдирмайдиган, душманлар кўлида хор қилмайдиган, вақти келиб омонатимни топширсам салтанатимни, тож-тахтимни, чала қолган ишларимни давом эттирадиган фарзандлар туғиб берди.

АМИР ТЕМУР ВА ОЛИМЛАР

Амир Темурнинг олимларга ҳомийлиги, илму фан аҳлини қадрлаши ҳаммаёққа ёйилибди. Дунёнинг ҳамма томонларидан олимлар оқиб кела бошлабдилар. Амир Темур ўз паноҳидаги олимлар келгинди олимларни турли масалада мусоҳаба қилдириб кўрар, савол-жавобга қараб юртда олиб қолар, билими иқтидорига қараб иш билан таъминлар экан.

Кунлардан бир кун узоқ юртларнинг биридан уч олим келибди Соҳибқиронга учраб самарқандлик олимлар билан савол-жавоб қилишлиklarини айтиб, енгсалар катта иномлар совға-саломлар берилишини, енгилсалар шу ерда қолиб, Амир Темур хизматига киришлиklarини айтибдилар. Амир Темур рози бўлибди. Уларнинг бошлиғи;

- Ҳар биримиз биттадан савол берамиз, борди-ю, юртингиздаги олимлар саволаримизга жавоб бериша олсалар сизнинг фуқаролигингизни қабул қилиб, сизнинг хизматингизда бўламиз. Мабодо жавоб бериша олмаса, ўзларидан кўришсин, - дебди-да, олимларни катта майдонга йиғдиришни айтибди. Соҳибқирон юртидаги барча олимларни тўплашибди. Шунда меҳмонлар савол бера бошлабдилар. Бирови ўрнидан туриб, ерни доира шаклида чизибди ва олимларга қарабди. Ҳамма жим эмиш, саволга жавоб берувчи олим бўлмабди. Шу пайт меҳмон олим, жавоб бўлмади дегандай Темурга қарабди. Соҳибқирон ниҳоятда газабланиб, тишларини арслондай гижирлатибди. Шу пайт олимлар орасидан бир йигитча ўртага чиқиб:

- Олампаноҳ, рухсат этсангиз, меҳмон саволига

жавоб қилсам дебди. Амир Темур:

- Рухсат, жавоб бер, - дебди. Йигитча меҳмон олим чизган доирани қоқ иккига бўлиб, яримини ўз томонига қолганини меҳмон томонган имо-ишора қилибди-да, қўл қовуштириб жим тура-верибди. Амир Темур меҳмон олимга қарабди, у:

- Жавоб тўғри, у енгди, - дебди. Иккинчи меҳмон олим ўрнидан туриб, қорнини силаб, кўкрагини кериб, икки қўлини ёнига осилтирибди-да, йигитчага қараб имо-ишора қилибди. Йигитча бир дона тухум олиб келишларини илтимос қилибди. Кейин тухумни олиб меҳмон олимга кўрсатибди-да бу ҳам қорнини силаб, юзларини буриштирибди, икки қўлини ёнига уриб, осмонга қараб парвоз қилгандай бўлиб, унга қараб, жим тураверибди. Меҳмон олим:

- Жавоб тўғри, у топди, мен енгилдим, - дебди.

Учинчи олим ўрнидан туриб, тўрт бармоғини юмиб, кўрсаткич бармоғини очиқ қолдирибди-да, йигитчага кўрсатибди. «Жавоб қил», - дегандай имо-ишора қилибди. Ёш йигитча Соҳибқирон билан турган олимларга тавозе қилибди-да кўрсаткич ва ўрта бармоқларини найза қилиб меҳмон олимга таҳдид қилибди ва унга қараб жим тураверибди. Учинчи меҳмон олим:

- Жавоб тўғри, мени ютди, - дебди-да, Соҳибқиронга таъзим қилиб, бориб жойига ўлтирибди. Бу имо-ишора савол-жавоблардан ҳамма ҳайратга тушибди. Амир Темур имо-ишора орқали ўтган бу савол-жавобларнинг маъноларини очиқ билдиришларини буюрибди. Меҳмон - олимларга қараб:

- Қани, айтинглари-чи, имо-ишора билан қандай саволлар бердингизлару, нега ҳали ҳеч кимга таниш бўлмаган ёш йигитчанинг жавобларига

тўғри, биз енгилдик! - деб жавоб қилдинглар, - дебди Меҳмон олимлардан биринчи савол бергани:

- Бу йигитча тенгги йўқ донишманд, олим экан. Менинг имо-ишора билан берган саволимга ниҳоятда чуқур, пухта жавоб берди. Мен ерни доира шаклида чизиб, имо-ишора асосида ернинг тарвуздай думалоқлигига ишонасизми деб сўрадим. Йигитчангиз: доирани қоқ ўртасидан иккига бўлиб менга қаради ва бу - ер думалоқликдан ташқари, унинг ярми қуруқлик, ярми суюқликдан иборат дегани эди.

Амир Темур:

- Офарин! - деб юборибди. Иккинчи меҳмон олим ўрнидан туриб.

- Мен йигитчангизга қорним, қўлларимни кўрсатиш билан ҳаётдаги мавжудот нимадан тарқалган, деб сўраган бўлдим, йигитчангиз бало экан, тўғри жавоб бериб: -Ҳаммаси тухумдан тарқалган ва ундан кўпаяди;- деб имо-ишора қилди ва мени енгди. Амир Темур:

- Балли! - деб юборди. Учинчи меҳмон олим ўрнида туриб:

- Мен бир бармоғни кўрсатиш билан худонинг бирлигига ишонасизми дедим. Ёш йигитча олимнингиз: икки бармоғини кўрсатиб: - Ишонаман, аммо ёнида пайгамбаримиз ҳам борлар деди. Мен унинг жавобидан қаноатландим. Шунда уч мусофир олим: «Биз йигитчангизнинг жавобларидан ниҳоятда қаноатландик», - дейишибди.

Амир Темур ёш йигитчага қараб: - Сен меҳмон олимларнинг саволарига берган жавобларингдан қоникдингми? Тўғри жавоб берганмидинг? Улар, жавобларингни тўғри англашибдими? - деб қайта-

қайта сўроққа тутибди. Чунки у йигитчанинг жавобларини бошқачароқ бўлишини ўйлаб ўлтирган экан. Йигитча ўртага чиқиб, Соҳибқиронга меҳмон олимлару ўлтирган олимларга қараб таъзим қилиб: - Йўқ, меҳмон олимлар жавобларимни ногўғри англашибди, мен уларнинг имо-ишора билан берган саволарида бошқачароқ жавоб қилган эдим.

- Яъни, биринчи меҳмон олим узоқдан юриб, чарчаб ҳориб келганидан қорни оч экан, бир товоқ ош бўлса нима қилардинг, деб сўради, мен ярим сизга, қолган ярим менга бўларди, - деб жавоб қилдим. Иккинчи меҳмон - олим ҳам узоқ юриб, ҳориб-чарчаганидан қорни очикқан экан, у менга қорнини кўрсатиб, бирор нарса топиб бермасанг, аҳволим чатоқ бўлади деди, мен битта тухум олдириб келиб ҳозирча шу тухумдан бошқа ҳеч нарса йўқлигини, ҳозирча еб туришини, ўзим ҳам очликдан енгиллашиб худди қушга ўхшаб учиб кетишга тайёрлигимни айтдим. Учинчи меҳмон олим бўлса, менга таҳдид қилган бўлиб, агар овқат топиб бермасанг, бир кўзингни ўяман деб бармоғини кўрсатган эди, мен икки бармоғимни кўрсатиш билан: «Мен эса сенинг иккала кўзингни ўйиб оламан!» дедим. Менинг аниқ жавобларим шулар эди.

Бу савол-жавобдан Соҳибқирон хурсанд бўлиб, уч мусофир олимни саройида олиб қолиб, ҳалиги йигитчани олимларга бош қилиб уларнинг ҳар бирига от билан сарполар берибди.

АМИР ТЕМУР ДАВРИДАГИ НАВРЎЗ БАЙРАМЛАРИ

Наврўз халқимизнинг зироатчилик билан боғлиқ қадимий байрами ҳисобланади. Археологлар деҳқончиликнинг вужудга келишини милоддан авлғи V-III минг йилликларга бориб тақалишини ашёвий далиллар орқали исботлашган. Бундан келиб чиқадики, Наврўз бундан беш минг йил илгари байрам қилина бошлаган.

Зардуштийлар эътиқодича, кўклам гиёҳлар униб, дарахт шохлари куртак оча бошлагач, ўша атрофдан қора кучлар, девлар маҳв бўлган. Бу ҳол эзгулик, бунёдкор кучларнинг бузгунчи кучлар устидан галабасини англатган ва эл-улус бу муродбахш кунларни шоду хуррамлик билан кутиб олишган. Кеча ва кундузнинг баҳорга тенг келишини аниқлаб, шу кун-21 мартни Наврўз деб атаганлар. Ўтмишда Наврўз ўн уч кун давом этган ва бу кунларнинг ҳар бири муайян мазмунда байрам сифатида нишонланган.

«Авесто» да шундай дейилади: «Бугдой ўстирила бошланса, девларни қора тер босади, созурилган бугдой тайёр бўлса, девлар заифлашиб қолади, ун тайёр бўлгач эса девлар нола фигон чекишади... Девларни мағлуб этиш учун хонадонда ҳамиша унли овқат бўлиши лозим-бу овқатни егандан сўнг улар жуда қизиқишиб кетади ва қоча бошлайди».

Шу боисдан ундириш учун ёйиб кўйилган бугдойга тез-тез сув сепиб турилади.

Наврўз 21-мартдан 22-мартга ўтар кечаси «Қозон тўлди» удуми билан бошланган. Бу «Қозон тўлди» анъанаси аждодларимизнинг ҳосилдорлик билан боғлиқ қадимий эътиқодлари билан

уйгундир. Муаррихлар фикрича, қадимда катта дош қозонлар муқаддас ҳисобланган. Тарих отаси Геродот ўзининг «Тарих» китобида шаклларнинг улкан муқаддас қозони бўлгалигини ёзиб қолдирган. Бу катта мис қозон шак ҳоқони Ариантнинг фармонига кўра ясалган. У ўз жангчиларига биттадан камон ўқи келтиришни буюрган. Сўнг тўпланган ўқларга эритиб, каттакон қозон ясатган. Шу тариқа шаклларнинг афсонавий мис қозони вужудга келган. Бу қозон мўътабар ҳисобланган ва муқаддас маросимлардагина фойдаланилган. Чунки қозон, аввало, қабила аъзоларининг иттифоқлигини, иккинчидан эса Наврўз байрамига мўлжалланганлигини билдиради. Қозон Наврўз айёми пишириқлари ва ширинликлар билан тўлдирилган. Сўнгра у мусофирлар ва азиз авлиёлар мақбаралари қошидаги хонахоҳлар аҳлига тарқатилган.

Темурийлар даврида Наврўз тантаналари азиз-авлиёлар мазорлари ёнида ёки кенг сайлгоҳларда ўтказилган. Масалан. Самарқандда, Конигилда, Кўҳна тепалигида, Бухорода, Қасри, Орифондаги Баҳовуддин Нақшбандий мақбараси ёнида ташкил этилган.

Амир Темур Наврўзни одатда ҳарбий юришлар пайти Қорабоғда тинч пайтларда Конигилда ёки бирор чорбоғда ўтказган. «Қозон тўлди» удуми Соҳибқироннинг ўзлари қўйдирган қозонда бажарилган. Қозон 1370 йил эрта баҳорида Балхда қўйилган.

Соҳибқирон Амир Хусайн устидан ғалаба қилгач, 1370 йилнинг бошларида улуснинг барча бекларини чорлаган: Амир Шайх Муҳаммад Сулдуз, Амир Кайхусрав Хатлоний, Амир Жолий барлос, Амир Муайяд орлот, Амир Улжайту

апарди, Амир Довуд дўғлот, Амир Сарибўғой қипчоқ, Бадахшон водийси шоҳ Шайх Муҳаммад, Ҳусайн баҳодир, Сайид Барака, Термиз хонзодаларидан Абдулмаомий ва унинг биродари Али Акбар ва бошқалар. Соҳибқирон туркларнинг қадимги удумига кўра амирлар ўз сипоҳийларидан биттадан пайкон йигиб беришларини сўраганлар. Пайконлар эритилиб, улкан қозон қуйилган. Ундан ҳар йили Наврўз айёмида «Қозон тўлди» маросимида фойдаланганлар. Бу улкан қозон яқдиллик, уюшқоқлик ва бирдамлик рамзи эди. Шу куни барча амирлар Соҳибқиронга садоқат билдиришиб, қасамёд қилганлар. Муаррих ибн Арабшоҳ Амир Темурнинг 1404 йил баҳорида Кониғилда набираларининг тўйи муносабати билан ўтказган тантаналари ҳақида ҳикоя қилади: «Амир Темур Самарқанд аҳлига зебу-зейнатга ўралашини, улар устидан жабру ситамларни кўтариб, солиқ ва тўловлардан озод қилишни, уларга омонлик бисотини ёзишни, аҳолидан катта-ю кичик, юқори-ю қуйи табақа муомала қилишни, ўз ерларида қилич яланғочла-масликларини ҳамда уларга ўз зебу-зийнатлари билан Самарқанд этағида бир милда жойлашган Кониғил деган жойга чиқишларини амр қилди. У жойнинг ҳавоси мушқдан ҳам соф, суви қанддан ҳам ширин бўлиб, гўё бу жаннат бўстонидан бир қитъа, жаннат мутасаддиси Ризвон ундан гафлатда» эди.

«Бу тўй тантанасида Амир Темурга савлатлилик ва улугворлик, ҳашамат ва дабдаба-ликдан шундай бир улуг нарса муяссар бўлдики, ўйлашимча бу қадарлик нарса қадим ўтган халифаликларидан ҳеч бирига насиб бўлмаган ва кейин келадиганлардан ҳам бирортасига насиб

бўлмайди... Амир Темурнинг бу туйида подшоҳларнинг қизлари чўри, ўгиллари қул бўлиб... оёқда турдилар. Амир Темур ҳузурига Миср ва Шомдан..., Хитой, Ҳинд, Ироқ, Дашт, Синд, Фаранглардан элчилари ва улардан ташқари яқину узоқдаги барча иқлимлардан келган вакиллар, ҳар бир муҳолифу мувофиқ, дўсту душман йигилган эдилар. Келганларнинг унинг улугворлигининг шоҳиди бўлиб, бу туйида унинг қудрати ва ҳашаматини ўз кўзлари билан кўрдилар».

Соҳибқирон қайси мамлакатда бўлишидан қатъий назар Наврўз кунлари жанг қилмаган, халқдан хайру эҳсонларини аямаган.

Амир Темур ўз давлати ва салтанати мустақкамлигини рамзи бўлган улкан қозонни (бўйи ва эни 2.5 метрга яқин) Хитой сари юриши олдидан Ҳожа Аҳмад Яссавий мақбараси учун ясаттирилган эди. Мазкур қозон 1934 йилда ҳозирги Санк Петербургдаги Эрмитажга олиб кетилган эди. 1935 йил 20 январида намойишга қўйилган. 1989 йилнинг ноябрида қозон яна Туркистонга Ҳожа Аҳмад Яссавий мақбарасига келтириб қўйилди. Қозоннинг оғирлиги 2000 кг, 60 челақ сув босим кетади. Қозонни Соҳибқирон маслаҳатига кўра Абдулазиз ибн Сарвариддин Табризий ясаган. Қозон доимо сувга тўлдирилиб турилган ва унда сув ичганлар, барча хасталиклардан халос бўлганлар.

Хуллас, эъзозли ва муродбахш байрам Наврўздаги «қозон тўлди» удуми Амир Темур ва темурийлар даврида ҳам кенг жамостчилик иштирокида тантанали тарзда ўтказилган.

Ўша даврда «Наврўз» байрамининг ўтказилиши улуг соҳибқирон Амир Темур ҳақида яратилган ривоятлар ва дostonларда ҳам ўз

ифодасини топган. Буни фольклоршунос А.Эргашев, Чори бахши Умировдан ёзиб олган. Амир Темурнинг ёшлиги достонидан олинган куйидаги парчада ҳам кўриш мумкин.

-Шаҳрисабз кўргони олдида Наврўз байрами бўлиб, узоқ яқиндан одамлар келиб, теварак-атроф тўлган. Элатнинг бари жийилган, тепадан ўчоқлар ўйилган, семиз қўйлар, тойлоқ, жуваналар сўйилган, ўн беш-йирма жойда катта қур қилиниб дастурхонларга турли таомлар қўйилган. Ҳар жойда ўйин-кулги, томоша бўлиб ётибди. Бир томонда ҳофизлар кўшиқ айтиб бўзлаяпти, бир томонда қобиябозлар бир-бирини хезлаяпти, масхарабозлар кулги қилиб бир нечани тузлаяпти, баъзи бефаросат хотинлар йўқотгин боласини излаяпти, шаробдан тўйган банкашлар лойга овнаб салкам музлаяпти, шу ерда ҳам хушомадгўй мансабдорни сизлаяпти. Биров билан бировнинг иши йўқ, ўйин-кулги, манман деган палвонлар олишаяпти, бир томонда зўр барғилар ташланиб кўпкари чопилаяпти. Хуллас, излаган нарсангиз шу ерда топилаяпти, бахшиям кўрганини таърифлаб сўзлаяпти:

*Маҳкам боғлаб миниб келган кўликди,
Наврўз олам, улуғ айём кунига,
Ҳеч бир оғам қилмас ёмон қилиқди,
Қишлоқ-қишлоқ тараф бўлиб беллашиб,
Бўз болалар ўйнаётир ЧИЛИҚди.*

*Ишбилармон иши доим пишиқди,
Давра қуриб бахши айтар қўшиқди,
Алла айтиб тебратадди бешиқди,
Ёш болалар бир-бириман таллашиб,
Белги чизиб ўйнаётир ОШИҚди.*

*Золим ўйнар ажал тўнин бичмоқни,
Полопонлар машқин олар учмоқни,
Ҳамма хурсанд, ўйлар кўнгил очмоқни,
Бир тубада гала чоллар бир бўлиб,
Қумалоқдан солиб ўйнар КЎЧМАКни.*

*Қийғир деган қуш ўтирар қияда,
Қуш кўрганин қилади-да уяда,
Наврўз кунин ҳамма шодон зиёда,
Ёшу қари томошада ПОЙГАни,
Зўр йиғитлар чолиб келар пиёда.*

*Эл йиғилган булут мисол ўрканди,
Бир-бирига ийни тийиб сурканди,
Яхши доим ёмонликдан жирканди.
Тараф бўлиб бир-бириман беллашиб,
Мард йиғитлар тортаётир АРҚОНди.*

*Элат қилар кайфи билан сафони,
Қиз жувонлар бетга суртган упани,
Енг шимириб, баланд уриб липани,
Тараф бўлиб паҳлавонлар беллашиб,
Кўтаради ўн кишилик КАПАни,*

*Ем емаса бегов отлар тўқирар,
Йўқотганлар бир-бирини чақирар,
Қаердасан, берман ке, деб бақирар,
Менман деган қопландайин йиғитлар,
Ким ўзарга УЗУНЛИККА САКРАР.*

*Ҳар уруғдан келишганлар қур ошди,
Наврўз кунин урушганлар ярашди,
Бир-бириман меҳр билан сўрашди,
Ном қозонган чавандозлар УЛОҚ деб,*

От устида ўйнаётир ЧОВГАНди.

*Қозонларда палов, шўрва қайнайди,
Момолар ҳам қиздай бўлиб жайнайди,
Ёш болалар чоғиб ўзин қийнайди,
Тараф бўлиб, бир-бириман беллашиб,
ТАКА ЛОВ-ЛОВ ҳамда КЕС-КЕС ўйнайди.*

*Ёмон курсин доим ўйлар маразди,
Наврўз дилдан тарқатади аразди,
Ҳеч ким, қилмас бир-бирига гаразди,
Ўрта ёшлар қни ол-ҳа, дейишиб,
Чўқиштирар КАКЛИКди ё ХЎРОЗди.*

*Бургут қушлар баланд қилар парвозди,
Қуш учади ўзи якка сарбозди,
Илонларни ўйнатганлар МОРБОЗди,
Ўйинчилар кенгроқ олиб даврани,
Баланд қилиб қура берди ДАРБОЗди.*

Соҳибқирон Темур билан Мирзо Сайид ҳам шу анжуманга бориб қолди, қурда овқатланиб, кураш бўлаётган даврага йўл олди.

«ЛОЙ ЖАНГИ»НИНГ СИРИ

Тарихий манбалардан аёнки, 1365 йилнинг айна ёз вақтида Жавзо ойида ҳозирги Тошкент вилоятининг Чиноз райони ҳудудидаги катта яланглиқда мўғулий хонлардан Илёсхўжа қўшинлари Амир Ҳусайн ва Амур Темур бошлиқ Моварауннаҳр қўшинлари жанг қилиш учун юзма-юз келишади. Ҳаво очиқ, ғир этган шамол ҳам йўқ ва кун жуда иссиқ эди. Шундай об-ҳаво шароитида шиддатли жанг бошланади. Мўғул қўшинлари сон жиҳатдан анча устун бўлганликларига қарамай, Маворауннаҳр қўшинлари устунлик қила бошлайди. Маворауннаҳрликлар галаба муқаррарлигига ишониб турган бир пайтда осмонни қора булутлар қоплаб, момақалдироқ гулдураб, яшинлар чақнаб, қаттиқ жала ёға бошлайди. Ёмғир шу қадар шиддаткор ёғадикки, ерлар юмшаб отлар тиззасигача, баъзи жойларда қоринларигача лойга ботаверади. Жангчиларнинг кийимлари, отларнинг эгар-жабдуғи шу даражада ҳўл бўлдики, на отларда юришга мажоли, на лашкарларнинг курашишга ҳоли қолмади. Камонлар ўқ отишга яроқсиз бўлиб қолди. Аммо мўғул аскарлари ёмғир ёға бошлагандан эгардаги кийиз (кигиз)ларини устиларига ёпишиб олдида, уст-бошини ва қурол-аслаҳаларини ёмғирдан асраб ўта тезкорлик билан жангга кирди ва галаба қозонишди. Бу жанг тарихда «Лой жанги» номи билан аталиб қолди.

Ўз-ўзидан нега ёзнинг кунида жанг бўлаётган жойда ёмғир бунчалик кучли ёғди, нечун голибликка ишониб турган Амир Ҳусайн

ва Амир Темур қўшинлари мағлуб бўлди, мўгул кароматчилари аввалдан айтганмидики, мўгул аскарлари ёзнинг кунда жангга кийизларни олиб чиққан эди, деган саволлар тугилаверади. Бу саволларга жавобни улуғ тарихчи бобомиз Шарафиддин Али Яздий шундай изоҳлайди: «Бу томон лашкарлари (яъни мўгуллар) ҳийла ишлатмоқ йўлига ўтдилар, яъни яратганнинг ажойиб санъатларидан бири бўлмиш жада тоши воситасида жада қилдилар». Бу фикр муғуллар ишлатган ҳийла, яъни жада қилиш нимадан иборат деган савол тугилади. Гап шундаки, ҳар қандай иссиқ кунда ҳам кучли ёмғир ва қор ёғдиришга қодир жада тошининг сирини жуда қадимдан хунлар, ўғузлар ва қарлуқларга аён бўлган. Ушбу уруғлар ва қабилалар душманга қарши жангга кириб, душман қўли баланд келаётганда жада тошининг сеҳрли қудрати ёрдамида сел, ёмғир ёғдириб рақиблари устидан галаба қилишган. Жада тоши сирини айрим кишилар, хусусан, махсус шомонларгина билган ва пинҳон сақлаган.

Демак, мўгуллар жада тоши ёрдамида ёмғир ёғдиришни билганидан саратоннинг жазирамасида жангга махсус тайёргарлик, яъни ёмғирда намланишдан ўзини ва қуроларини сақлайдиган воситалар билан кирган.

Соҳибқирон Амир Темур эса исломий эътиқоди мустаҳкам булгани сабабли яда тошини қўлламаган. Чунки ислом дини таъқиқлаган ҳар қандай усулларни жангда қўллашни Амир Темур гуноҳ деб ҳисоблаган. Хуллас, тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, «Лой жанги»нинг сирини мўгулларнинг жада тошининг сеҳрли кучидан фойдаланганлигидадир.

ҚУШ СИФАТ АВЛИЁЛАР

Улуғ Соҳибқирон Амир Темур: «Мусаввирлар саройга келганларнинг сувратини чизиб, менга киртишар, арзигўйнинг пешона, бурун, даҳан, кўз ва бошқа сифатларига қараб, унинг мақсад ва феълени олдиндан билиб турардим. Бадфеъл ва хиёнаткорларни қабулимга йўлатмаслик ҳаракатида бўлдим. Бунда пирим-Шайх Шамсиддин Паррандадан «Илми қиёфа»-қиёфага қараб баҳо бериш ва олдиндан тақдирини башорат этиш илмини мукамал эгаллаганлигим ғоят кўл келди»; - дейди. Бу буюк бобомизнинг улуғ авлиёлар, кароматгўй инсонларга доимо эътибор билан қараганидан далолат беради. Аслида фавқулодда қобилиятга, улкан салоҳиятга, чексиз кароматларга эга пирлар, шайхлар, дин ҳомийлари тарихда кўп бўлганига далиллар етарли.

Ривоят қилишларича, Аллоҳ назари тушган инсонлар, авлиёлар бир неча дақиқадаёқ узоқ юртларга бориб қайтганлар. Дарвоқе, ривоятлар, кароматлар эътиқоднинг нишонасидир. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом Меърожга чиққанларидан то қайтиб келгунларига қадар эшикнинг зулфини ҳали қимирлаши тўхтамаган экан. Шу қадар тез фурсат ичида Еттинчи осмонга чиқиб тушганлар.

Ҳижрий 709 (милодий 1309-1310) йилда Хоразмда Бурҳониддин ўғли Носируддин ёзган «Қиссаи Рабғузий» асарида, жумладан, шундай фикрни ўқиймиз: «тақи хабардан андоғ келур, қачон мавло таъоло дунёни яратди эрса ер мулкени қушларга берди. Етти минг йил қушлар тутдилар. Анда кезин Жин ибн ал-

Жонга берди, етти минг йил тақи улар тутдилар. Ёзуқ, маъсият уруш қилдилар, қон тўктилар эса, анлардин олиб фаришталарга борди. Етти минг йил тамом бўлди эрса анлардинма олғу вақт бўлуб ман ер юзингга халифа яратурман, деб хитоб қилди».

Тангрининг ер юзидаги халифаси Инсон ўзидан олдин яшаган махлуқларнинг хислатларини ҳам ўзида жамлаган бўлса ажаб эмас. Балки шунинг учун баъзи авлиёлар учиш хисларини намоён қилганлар.

Учиб юрувчи авлиёлар «парранда» деб юритилган. Шундай авлиёлар бири Шайх Хўжжоз Паррандадир.

Ривоятларга қараганда, Тошкент яқинида тугилиб ўсган Шайх Хўжжоз Аллоҳнинг иродаси билан ўзига макон излаб, оиласи билан Ҳисор тоғларига қараб йўлга чиқади. Узоқ йўл юриб Панжакент вилоятининг Ризан қишлоғига етиб боради ва ўша ерда жойлашади.

Қишлоқ аҳли ҳам уларни яхши кутиб олади. Кунлар, ойлар ўтган сайин қишлоқ аҳолисининг Шайх Хўжжозга ихлоси орта боради. Рамазон бошланиши олдидан қишлоқ оқсоқоллари Шайх ҳузурига келиб, ундан рўзани қайси кундан тутишни сўрашади. Шайх Хўжжоз: «Ҳурматли оқсоқоллар, шу бугун тонг саҳарда бизнинг бешиқдаги фарзандимиз онаси қанчалик сут бериб қисташига қарамай, эмизмабдилар»-деб жавоб беради. Бу гапни эшитган қишлоқ оқсоқоллари унга ишончсизлик билан қарай бошлайдилар.

Буни сезган Шайх оиласи билан дарҳол қишлоқни тарк этади. Янги макон излаб йўлга тушади. Узоқ йўл юриб Мўғиён тор дарасидаги

Обу Борин масканига жойлашади. Бу ерлар ўша даврда Суғд давлати тасарруфида бўлиб, Саъд деган подшо ҳукмдорлик қилган. Айгоқчилар подшоҳ ҳузурига бориб: «Узоқ юртдан келган бир одам Обу Боринни ўзига макон этибди», - деб хабар беришади.

Бундан газабланган шоҳ навкарларини Обу Боринга юборади. Шоҳ навкарларнинг ниятини сезган Шайх Хўжжоз Аллоҳ изни билан шоҳ навкарлари кўзи олдида бир қирдан иккинчи қирга, иккинчи қирдан учинчи қирга ўтади.

Навкарлар бу ҳолдан ваҳимага тушиб: «Эй ҳурматли зот, осмондан тушиб бизнинг сўзимизга қулоқ тутинг, биз сизнинг олдингизга шоҳ томонидан юборилган вакиллармиз», - деб мурожаат этишади.

Шайх Хўжжоз: «Мен Аллоҳ изни билан шу жойни макон этдим. Сизлар бориб ўз подшоҳингизга айтинг! Сизнинг подшоҳлигингиз тобеидаги халқ мусулмончиликни қабул қилиб Исломга кирмас экан, мен сиз билан ҳам, подшоҳингиз билан ҳам суҳбат қурмайман», - деб қирдан қирга учиб, навкарларни ваҳимага солади.

Навкарлар Шайх Хўжжоз осмонда учиб юрганини ва подшоликка бўйсунмоқчи эмас эканини, ҳукмдорга хабар қиладилар. Подшо Шайх Хўжжоз сўзларига қулоқ тутиб, мусулмончиликни тан олади ва бутун шоҳлик Исломга киради. Шундан кейин шоҳ Шайх Хўжжозга Обу Борин манзилгоҳини хатлаб беради. Шайх Хўжжозга ўшандан буён Парранда лақаби, яъни осмонга учувчи қуш сифатида берилган экан.

Шайх Хўжжоз деҳқончилик билан шуғулланиб, ерга бугдой, нўхат ва полиз экинлари экиб кун ўтказиб юради. Йиллар ўтиб унинг бешиқдаги боласи 8 ёшга тўлади, ҳамроҳ бўлсин деб, фарзанди билан хўкизу омочни олиб, ер ҳайдаш учун йўлга чиқади. Тушга ер ҳайдаб сўнг ёнғоқ тагига келиб дам олишади.

Шайх Хўжжоз ўғлига: «Ўғлим, мен уйга бориб тушлик олиб келаман. Сиз хўкизларга кўз - қулоқ бўлиб туринг, зинҳор қаттиқ товуш чиқарманг, бу ерларда ҳар хил ёввойи ҳайвонлар кўп, улар сизга озор бермасин», - деб тайинлаб, уйига кетади. Ҳайдаётган жой билан Шайх Хўжжознинг уйи орасида масофа анча узоқ эди.

Отаси кетганидан кейин ўтиравериб зериккан бола хўкизларни қўшга қўшиб, ер ҳайдашга тушади. Отасининг гаплари эсидан чиқиб, бақириб - чақириб ер ҳайдаб турган бир пайтда тошлар орасидаги гордан булоқ бошига сув ичишга чиққан икки аждарҳо хўкизларни қўшга қўшиб, ер ҳайдаётган болани кўриб қолиб, қорин тўйгизиш учун улар томон илдам юришади. Бола икки аждарҳо билан олишади. Аллоҳ болага битмас куч ва ботирлик шижоатини бериб, икки аждарҳони хўкиз ўрнига қўшга қўшишга кўмаклашади.

Аждарҳони кўрган хўкизлар қочиб кетишади. Бола эса отаси келгунича икки аждарҳо билан анчагина ерни ҳайдаб кўяди.

Шайх Хўжжоз аждарҳолар билан қўш тортаётган боласини кўриб ажабланади. Кейин аждарҳоларни қўшдан бўшагиб, уларга: «Энди сизлар бу жойларда яшай олмайсизлар. Бу

ердан кетинглар», - дейди. Аждарҳолар ўлмай қолганларига шукур қилиб, орқаларига қарамай Бобо тоққа қараб қочиб кетишади.

Шайх Хўжжоз боласини Панжакентга ўқишга беради.

Домла меҳмонни йўлга чиқиб кутиб олинг деб, иккита шогирдини жўнатади. Улар олдиларидан 8 ёшли бола ўтиб кетганлигига аҳамият бермай, меҳмонни узоқ кутишади. Кеч кирганда қайтиб келишса, домланинг тиззасида бир бола ўтирибди. Икки шогирд домлага қараб, ноҳуявий фикрни хаёлларидан ўтказишади. Бунини дарҳол фаҳмлаган домла икки шогирдга юзланиб: «Эртага бозордан учта хўроз сотиб олиб келинглар», - дебди. Эртаси икки шогирд бозордан 3 та хўроз олиб келишади. Домла уларга: «Эй муллалар, мана сизларга биттадан хўроз. Сиз бориб шу хўрозни Аллоҳ кўрмайдиган жойга бориб сўйиб келинглар, - дейди ва болага ҳам битта хўрозни беради. Учталаси уч томонга кетиб, Аллоҳ кўрмайдиган жой излашади. Биттаси хўрозни чопонининг ичига олиб, иккинчиси дарё суви ичида сўяди ва домланинг олдига келиб хўрозларни Аллоҳ кўрмайдиган жойда сўйганликларини айтиб беришади. Бола эса хўрозни сўймасдан олиб келибди. Шунда домла: «Нега сиз хўрозни сўймадингиз?» деганда бола: «Мен қаерга бориб сўймоқчи бўлсам, Аллоҳ менга термулиб турибди. Аллоҳдан яшириб, сўядиган жой тополмадим», - деб домланинг қўлига хўрозни тутқазибди. Бола сўзини эшитган икки шогирд шу кундан бошлаб мадрасани тарк этишибди.

Домла бир куни болани дала ҳовлига

олиб чиқибди: «Болам, шу сабзиларни ўтоқ қилиб қўйсангиз», -дебди. Шунда бола ўтларга: «Сизлар ўз жойларингиздан чиқиб, сабзиларни холи қўйинглар», -дебди. Аллоҳнинг изни билан сабзи ичидаги ўтлар ташқарига чиқиб қолади. Бунни кўрган домла: «Болам меҳнат билан кун кўриш керак», -деб қовун уругини ерга экадию, шу тобда пишган ва полизда маромида пишган икки қовундан таъмини кўриш учун болага бир тилиқдан кесиб беради. Бола улардан тотиниб, полизда етилган қовуннинг ширинлигини айтади. Шунда домла меҳнат орқасидан келган ҳосил ширин бўлишини, бинобарин, сабзини қайта ўтоқ қилиш кераклигини айтади. Шунда бола ҳам юлинган ўтларга: «Қайта жойларингизни эгалланглар», - дейди ва ўтлар сабзи ичига кириб ўз ўринларини эгаллайди. Бола кейин қўллари билан сабзи орасидаги ўтларни ўтоқ қилади. Домла боланинг бу ишидан хурсанд бўлиб: «Болам, энди мен сизга сабоқ беришга озижлик қиламан, сизга Аллоҳнинг ўзи марҳаматини аямаган экан. Сиз энди мана бу эшакни миниб йўлга тушасиз ва у тўхтаб, туёғини уч марта ерга урган жойни макон этасиз», - деб болани эшакка миндириб, хуржунга озиқ-овқат жойлаб, у билан хайрлашади. Бола эса эшакни миниб Китоб тумани Сумак қишлоғига келганда, эшаги тўхтаб уч марта туёғини ерга уради. Ёш йигит шу ерни ўзига макон этиб, Аллоҳнинг қудрати билан тоғу тошлардан харсанг йўниб кулба қуриб олади. Деҳқончилик билан шуғулланади ва чорвачиликни ривожлантиради. Ўзига яқин, оққўнғил бир кишини топиб, бирга меҳнат қилиша бошлайди.

Икковлон бир кун намоз ўқиб

туришганида, ҳамроҳи кўрадики, шайх фарзанди намознинг суннати ўқилгандан кейин фарзи бошланиши чоғида ғойиб бўлиб қолади. Бу воқеа йиллар давомида мудом давом этарди. Бир куни намоз бошланишидан олдин ундан бу воқеанинг сабабини сўрайди. Шунда у дебди: «Намознинг суннатини ўқиб бўлгач, менинг елкамга миниб бўйнимдан маҳкам қучиб оласан. Токи мен кўзингни оч демагунимча зинҳор кўзларингни очмайсан». Шайх фарзанди осмонга кўтарилибди, ҳамроҳи эса унинг бўйнидан маҳкам қучибди. Ҳамроҳи бир оздан кейин шайтоннинг гапига кириб, кўзини очиб юборибди. Не кўз билан кўрсинки осмонда учиб кетаётибди. Қўрққанидан кўллари билан кўзларини бекитмоқчи бўлибди, шу алфозда бир бойнинг омборхонаси томонидан галла уйиб қўйилган хирмон устига кулаб тушибди. Шайх фарзанди эса фарзини ўқиш учун Бухорои шариф масжиди томон йўлда давом этади.

Ҳамроҳи ҳушига келиб қараса, омборхонадаги галла хирмони устида ётибди, тепа-сида бой ва унинг хизматкорлари.

Бой: «Нега омборхонам томини тешиб галламга ўғирликка кирдинг», -деб уни қийин - қистов қилади. У бошидан ўтган воқеаларни; елкасида олиб келган киши Аллоҳнинг севикли бандаси бўлиб, намознинг суннатини уйда ўқиса, фарзини ер куррасининг хоҳлаган жойига бориб ўқиш қобилиятига эга эканлигини, у Аллоҳ яратган мўъжизанинг инсонларга етказиш учун дунёга келганлигини бойга сўзлаб беради. Бой унга: «Ҳамроҳинг Аллоҳнинг қудрати билан сени шу чинор дарахтидан қандай қутқариб олар экан», -деб уни чинорга

занжирбанд қилишади. Бухородан учиб келган ҳамроҳи Аллоҳнинг изни билан улкан чинор дарахтини иддиз-пилдизи билан суғуриб осмони фалакка кўтаради-да, ўз юрти-Сумак қишлоғи томон учиб кетишади. Кўп ўтмай, бузруквор чинор дарахти ва унга боғланган ҳамроҳини ўз манзилига олиб келиб туширади. Чинор дарахти ерга ўз оғирлиги билан яхши жойлашади ва ям-яшил бўлиб кўкара бошлайди. Ана шу чинор дарахти ҳозирги кунда ҳам савлат тўкиб турибди. Сумак қишлоғига келган кишилар, бу ерда икки чинор турганлигининг гувоҳи бўлишади. Бу улкан чинорлар қадим-қадимдан эл орасида машҳур бўлган. Ўша даврларда бузрукворнинг каромати бутун Мовароуннаҳрга, овоза бўлиб кетган. Ундан подшоҳ ҳам воқиф бўлиб, бузруквор ҳақиқатан Аллоҳнинг севикли бандаси бўлса, бизга Ҳазрати Султон ғоридан жаннат мевасини олиб чиқсин. Кимки, шундай қилса, бу жойларнинг ҳукмдорлигини бераман, дейди. Буни эшитган қанчадан-қанча муллаю авлиёлар подшо амрини бажариш учун қўл уришади, бироқ ҳеч бири урдасидан чиқолмайди. Бузруквор Ҳазрати Султон ғоридан бир лағанда жаннат меваларидан олиб чиқиб, ҳаммани лол қолдиради ва ўзига битта олмани олиб қолиб, қолганларини подшо саройига бериб юборади. Нақл қилишларича, ўша олма ҳали ҳам бузрукворнинг ҳозирги авлодлари қўлида эмиш. Подшо Панжакент ва Ҳисор тоғ тизмалари ҳудуди ҳокимлигини шу бузруквор номига хужжатлаштириб беради. Унинг авлодлари ҳозир ҳам шу ерда яшаб келишади.

АМИР ТЕМУР ДЕЙДИКИ

Давлат ишларининг тўққиз улушини кенгаш,
тадбир ва машварат, қолган бир улушини қилич
билан амалга оширдим.

* * *

Салтанатимнинг у четидан бу четигача
бирор болакай бошида бир лаган тилла кўтариб
ўтадиган бўлса, унинг бир донасига ҳам зарар
етмайдиган тартиб интизом ўрнатдим.

* * *

Қай бир жойдан бир гишт олсам, ўрнига ўн
гишт қўйдирдим, бир дарахт кестирсам, ўрнига ўн
кўчат эктирдим.

* * *

Агар бизнинг қудратимизни билмоқчи
бўлсангиз қурган биноларимизга боқинг.

* * *

Адолат ва озодлик- дастурингиз,
раҳбарингиз бўлсин.

* * *

Сиёсатда маслаҳат, мулоҳазакорлик, ўйлаб
иш қилиш қурол кучидан кўра ўн барабар
фойдалироқдир.

* * *

Чиндан ҳам ишларимиз бизни кўрсатиб туради.

* * *

Дунё савдо аҳли ила обод бўлажак.

* * *

Бошлиқсиз мамлакат жони суғуриб олинган танага ўжшайди. Жонсиз тана унинг ҳалокати билан баравардир.

* * *

Яхшиларга, улар қайси миллатдан бўлишларидан қатъий назар, мен ҳам яхшилик қилдим, ғаразли кишилар ва сотқинлар эса менинг мамлакатимдан қувилди.

* * *

Қашшоқликни тугатиш мақсадида бошпаналар ташкил қилдимки, камбағаллар улардан нафақа олиб турардилар.

* * *

Менга тобе ҳамма мамлакатларда адолат эшиги очиқ эди.

* * *

Солиқ йиғишда халқни оғир аҳволга солишдан ёки ўлкани қашшоқликка тушириб қўйишдан эҳтиёт бўлиш зарур. Негаки, халқни хонавайрон қилиш давлат хазинасининг

камбағаллашишига олиб келади, хазинанинг беқувватлиги ҳарбий кучларнинг тарқоқланишига, бу эса ўз навбагида ҳокимиятнинг кучсизланишига олиб келади.

* * *

Биз қудратли Аллоҳ бизга муқаддас қарз сифатида топшириб қўйган фуқаро фойдасига ишлашга мажбурмиз.

* * *

Ҳақиқат- сиҳат- саломатлик, ҳақиқат тартиб, ҳақиқат адолат демакдир.

* * *

Юз минг отлиқ аскар қила олмаган ишни бир тўғри тадбир билан амалга ошириш мумкин.

* * *

Адолат ва инсоф билан тангрининг яратган бандаларини ўзимдан рози қилдим. Гуноҳкорга ҳам, бегуноҳга ҳам раҳм қилиб, ҳаққоният юзасидан ҳукум чиқардим. Хайр-эҳсон ишларим билан одамлар кўнглидан жой олдим.

* * *

Очиқ юзлилик, раҳм-шафқат билан халқни ўзимга ром қилдим. Адолат билан иш юритиб, жабр-зулмдан узоқроқда бўлишга интилдим.

* * *

АМИР ТЕМУР ВАСИЯТИ

...Англаб турибманки, руҳ киши қафасидан парвоз қилмоқчи. Тангри таоллонинг даргоҳига жонини бахш этаётиман. Сизларни унинг лутфу марҳаматига топширдим. Оби дида қилиб ултирманглар, оху нола чекманглар, чунки бундан фойда йўқ. Руҳимни фотиҳа ва такбир билан шод этинглар.

Алҳамдулиллоҳ, тангри таоллонинг ёрдами-ла маъмурайи оламни шундай зарб этдимки, бутун таом Эрону Туронда бирон кишининг бошқаларнинг ишига аралашиш ёки жабру бепок қўлини бечораларга озор бериш учун кўтаришга мажоли йўқдир. Гуноҳим анча кўп бўлса ҳам кечиринглар деб, тангри таоллонинг мулкани беқиёс саҳийлик билан қўриқладим, золимларнинг таарузли қўлини, мазлумларнинг ҳаёт этагидан юлиб ташладим. Салтанат қуриб ўлтирганимда, эшитмаган ёки менга хабар қилмаган, ёхуд дунё собит бўлмаган пайтлардан бошқа вақтда зўравоннинг заиф устидан зўравонлик қилишга йўл қўймадим...

Шундай бўлса-да, дунё менга вафо қилмади, сизларга ҳам вафо қилмайди.

Лекин (зўравонлига) монёлик қилиш ишини кечиктириш мамлакатни хавфу гавго остида қолдиради, жумлаи халойиқнинг, ҳузурҳаловатини бузади, маслағу тариқатнинг бузилишига олиб келади. Қиёмат куни буни биздан сўрайдилар, суриштирадилар.

Шу кундан эътиборан фарзандимиз Пирмуҳаммад Жаҳонгирни ўзимизга валиаҳд ва тожу тахт вориси этиб тайинладикким, Самарқанд тахти унинг амр - фармонида

Бўлғай, тамкинлик ва истиқлол билан мулку миллат, лашкар ва раиятнинг муҳим юмушлари билан машғул бўлсин. Сизлар (эса) унга тобеълик ва бўйсунуш маросимини ўрнига қўйинглар, уни биргаликда қўллаб-қўлтиқланглар, токи олам бузилмасин...

Ўғилларим. Миллатнинг улуғ мартабасини, саодатини сақламоқ учун сизларга қолдираётган васият ва тузуқларни яхши ўқинг, асло унутманг ва тадбиқ этинг.

Миллатнинг дардларига дармон бўлмоқ вазифангиздир. Заифаларни кўринг, йўқсуларни бойлар зулмига ташламанг. Адолат ва озодалиқ дастурингиз, раҳбарингиз бўлсин. Мен каби узун салтанат сурмак истагингиз, қиличингизгизни яхши ўйлаб чекингиз. Бир дафъа чеккандан сўнграда уни усталикка қўллангиз. Орангизга нифоқ тухумлари экилмаслиги учун кўп диққат бўлинг. Баъзи нодимларингиз ва душманларингиз нифоқ тухумлари сочмаққа, бундан фойдаланмакка чалишажақдурлар. Фақат васиятимда сизга идора шаклини, унинг илқуларини кўрсатдим. Буларга содиқ қолсангиз тош бошингизга тушмас...

Мендан сўнг хоқон-Пирмуҳаммад Жаҳонгир ўлажақдур. Онга, менга итоат этадур киби итоат этажаксиз. Қумондонларим, ҳозир итоат омини этингиз...

Фойдаланилган манбалар

1. Каримов И Маънавият юксалиш йўлида: Тошкент, «Ўзбекистон» нашриёти, 1998
2. Амир темур ва Улуғбек замондошлари хотирасида, Тошкент «Ўқитувчи» 1996 й.
3. Шарофуддин Али Яздий, Зафарнома «Шарқ»-1997
4. Мирхонд Равзот -ус-сафо, 214-бет.
5. Мўминов И «Амир Темур ибн Тарагай баҳодир: Қаранг Сомон йўли, Тошкент. Камалак -1992
6. Қорабоев У «Ўзбек халқи байрамлари» Шарқ Т-2002
7. Чориев А «Ҳазрати Султон тарихи ва Ҳазрати Башир маноқиби Шарқ: Т-1996.
8. Китоби Темурномаи форси (муаллиф мисрлик Сайд Миршариф, Тошкент босмахонасида чоп этилган нашр йили номаълум.
9. Амир Темурнинг ёшлиги; дoston айтувчи Чори бахши Умаров, ёзиб олувчилар А.Эргашев, А. Қаҳҳоров, Қарши ДУ»Фольклор» илмий лабораторияси архиви
10. «Темур ва Боязид», дoston, айтувчи Қаҳҳор бахши Раҳимов, ёзиб олувчи А.Эргашев кўрсатилган жойда.
11. Амир Темур ҳақида ривоятлар, кўлёзма, кўрсатилган жойда.

Мундарижа

Муқаддима	3
Президент И Каримов Амир Темур ҳақида	5
Ҳазрати Соҳибқирон Амир Темур кўрогонийнинг туғилиши ҳақида	8
Пир дуоси ижобат	18
Ҳарбий маҳорат	24
Амир Темур- шарқ ва ғарбни туташтирган ҳукмдор	30
Амир Темур унвонлари	38
Амир Темур тўйлар ҳомийси	39
Оқсарой мўъжизаси	47
Сирли хазина	51
Соҳибқирон руҳи огоҳлантиради	55
Соҳибқироннинг насиҳати	59
Темурнинг кураши	63
Хиёнатни кечириб бўлмайди	68
Бола бегуноҳ	70
Амир Темур иқрори	71
Амир Темур ва олимлар	72
Амир Темур давридаги наврўз байрамлари	76
«Лой жанги»нинг сири	83
Қуш сифат авлиёлар	85
Амир Темур дейдики	93
Амир Темур васияти	96
Фойдаланилган адабиётлар.....	98

Илмий-оммабоп нашр

Аҳмадҷон Чориев

**Соҳибқирон Амир Темур
ҳаётидан лавҳалар**

Муҳаррир:
Техник муҳаррир:

Т.Тиллаев
М. Раҳматов

ИБ № 0782

Теришга 10.06.2004 йилда берилди. Босишга 20.07.2004
йилда рухсат этилди. Бичими 84x108 Офсет усулида чоп
этилди. Шартли босма табоғи 6,2 Шартли кр.отт. 6,1.
200 нусхада. Эркин нарҳда.

Қарши шаҳри «Насаф» нашриёти. 730018 Мустақиллик
шоҳ кўчаси, 22-уй.

Қарши Давлат университети кичик босмахонасида
босилди. Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси, 17-уй.